PREFACE

See the Preliminary comment to Part 1, Book 6, chapters 1-15

The following sources have been comprehensively collated for a critical reconstruction of 1 Dial. 6. 98-100:

Tradition *A*: **Bb An Fi**

Tradition *E*: **We Vc**

Incunabulum: **Ly** (representing Tradition *B*)

Quoniam omnis humana sententia: **Qo**

Na (tradition *A*) was sporadically referred, in spite of decipherment difficulties previously noted. Representative tradition *B*, *C*, and *D* manuscripts were also occasionally consulted, although not systematically included in the apparatus for reasons given earlier (cf. Introduction to 1 Dial. 6. 68-75 and Introduction to 1 Dial. 7. 35-41).

The critical reliability of witnesses fully collated for the current segment offers no particular surprises. The best source is **We (**79.7% variant convergence accuracy level), closely followed by **Vc** (77.4%) and **Fi** (75.5%). Somewhat less accurate, largely because of homoioteleuton omissions are **Bb** (70.9%) and **An** (69.7%). The 1494 Lyons edition (**Ly**) trails significantly (43.9%). Many of its distinct readings, by the way, are not late 15th century innovations, but go back, in whole or in part, to the very beginnings of tradition *B*. For instance, at lines 1049-1052, our critical text is: "*prelati ecclesie non solum hereticos laicos, quando per alios laicos minime cohercentur, sed etiam hereticos clericos possunt debite cohercere*", whereas **Ly** has: "*prelati ecclesie non solum hereticos laicos cohercent, sed etiam clericos possunt debite cohercere*". Ockham's putative original was accurately restated in traditions *A*, *C*, *D*, and *E*. Tradition *B*, however, omitted "*quando per alios laicos*" (homoioteleution). In **Vg**, **Pa**, and **Pc** (all of the 14th c.) we thus had the awkward sequence "*prelati ecclesie non solum hereticos laicos minime cohercentur, sed* etc." An early 15th century editor of **Vg** (**Vgb** is his siglum in other segments of our edition) cancelled "*minime*" as well as the "ur" sign in "*cohercentur*" leaving a simple "*laicos cohercent*" subsequently transferred to the source manuscript (of the same subgroup as **Vg**) which was accessed by the Ly editor in 1494.

The lower general accuracy percentages of all collated manuscripts are in part attributable to the non-inclusion of multiple defective variants from

traditions *C* and *D*, and also to the fact that both *A* and *E* frequently deviate from modern edition readings of the Canon Law incorporated into the critical text.

In his prologue to Part 1 of the *Dialogus*, Ockham had implicitly noted that his work was based on careful scrutiny of treatises produced by the Franciscan dissidents (and their allies) in the course of their struggle with Pope John XXII. As the Student stated to the Master: "..you strive to bring together all the books and works against our lord highest pontiff by his opponents and... busy yourself with them without pausing" (transl. John Scott/John Kilcullen). 1 Dial. 6. 99 almost certainly contains material of this provenance, cited, it would appear, nearly verbatim. The treatise *Quoniam omnis humana sententia*, available to us in the Chronicle of "Nicholas" the Brother Minor (cf. Gedeon Gal & David Flood, eds., *Nicolaus Minorita: Chronica*, Franciscan Institute Publications, St Bonaventure, N.Y., 1996, pp. 938-960), was and is well known to Ockham specialists. Leon Baudry (*Guillaume d' Occam*, Librairie Philosophique J.Vrin, Paris, 1950, p. 142) believed that it cited from the *Opus Nonaginta Dierum* as well as from the *Dialogus*, a view with which I concurred a decade ago (cf. *Eglise et Theologie*, vol. 29, n. 3, 1998, pp.394-95). Hilary Offler, on the other hand, surmised that the reverse relationship was perhaps preferable (cf. *Guillelmi de Ockham Opera Politica*, vol. II, 1963, pp. xviii-xix), and that it might be the *Dialogus* which in fact quoted *Quoniam omnis*. The precise specifics of the truth remain to be conclusively determined. It is clear enough, however, that *Quoniam omnis*, as presented in "Nicholas'" Chronicle, provides material equally available in Ockham's *Dialogus* (not only in 1 Dial. 6.99, but also in other contexts: 1 Dial. 5. 1-3, 5, 7, and 1 Dial. 6. 5). Offler's notion that the original *Quoniam omnis* was most likely written in 1331 as a response to Gerald Odo's *Operarii subdoli* (a text reproduced in "Nicholas", Gal edition, pp. 931-937) seems appropriate enough.

It is my present view that the textual differences between "Nicholas" and Ockham may be explained as distinct editorial choices exercised by these authors on a common source now lost. Quite possibly, **Qo** variants such as "imperator principes sive" (apparatus to 1 Dial. 6. 99 at "modorum", line 104), "imperatorem sive ad" (*ibid*., at "ad" after "cohercio", line 112) and "6" (ibid., at line 161 and 353) go back to the 1331 original, and were re-edited by Ockham for his own text.

We further note that the position of a short additional argument at lines 353-355 of 1 Dial. 6. 99 ("Item, glossa 23 q. 5 c. 1..."), shared by *Dialogus* and *Quoniam omnis*, and preceded by a number of similar "plura testimonia" found

only in *Dialogus*, might well indicate borrowings by Ockham from the original 1331 document which were omitted by "Nicholas", particularly since the latter ends his own report of the issue (cf. Gal-Flood ed., p. 950) by remarking that "haec eandem conclusio... alibi probatur pluribus auctoritatibus et rationibus [GK underline], quae hic dimittuntur gratia brevitatis". And in 1 Dial. 6. 99 we do have a large number of additional "rationes" which do not appear in "Nicholas"' *Quoniam omnis*.

See also *Fragments of Ockham hermeneutics*, pp. 106-108. Along with other analytical gems, 1 Dial. 6. 98-100 contains some of the most significant texts pertinent to Ockham's theory of relentless suppletive justice (see *Political Ockhamism*, pp. 202ss.)

George Knysh

May, 2009

Capitulum 98

Discipulus: Postquam indagavimus de hereticis laicis an iudicio regum et secularium iudicum absque requisitione prelatorum ecclesie sint subiecti, vertamus stylum ad clericos hereticos, et specialiter ad papam hereticum, an in aliquo casu papa vel alius clericus hereticus per iudicem secularem debeat coherceri, licet iudex secularis super hoc a prelatis ecclesie minime fuerit requisitus.

Magister: Circa hoc sunt opiniones diverse, quarum una est quod de clericis hereticis quibuscunque, laici, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti, in nullo casu se intromittere debent. Alia est opinio quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, de clericis, etiam de papa heretico, possunt diffinitivam proferre sententiam, et executioni eandem sententiam mandare. Tertia est quod, deficiente ecclesiastica potestate, laici possunt et debent papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere, et, ne virus sue iniquitatis effundant in alios, prohibere, sed diffinitivam contra ipsum vel ipsos non debent nec possunt proferre sententiam, nec per consequens talem sententiam executioni mandare.

Discipulus: Pro prima opinione, quam puto veram, allega.

Magister: Hec videtur esse sententia Lucii pape, qui, ut legitur Extra, *De hereticis*, c. *Ad abolendam*, ait: "statuimus insuper, ut comites, barones, rectores et consules civitatum et aliorum locorum, iuxta commonitionem archiepiscoporum et episcoporum, prestito corporaliter iuramento, promittant,

---

Capitulum 98.22 Extra…23 abolendam] col. 781

Capitulum 98.2 an] in *added* Vc **3** requisitione] inquisitione Ly **4** hereticos] *omitted* Ly **6** licet] si Ly sed An | fuerit] fuit Ly **9** quod] nec *added* Ly | de] *omitted* Vc **10** hereticis] nec *added* Ly | quibuscunque] aliis *added* Ly **12** etiam] et An **13** mandare] Esm: demandare Bb We Vc Ly demendare An Fi | Tertia] opinio *added* Ly | est] hec *added* Ly **15** hereticos] captivare et *added* Vc **16** diffinitivam] diffinitiva An **17** talem] *omitted* Ly **22** legitur] habetur Ly **23** insuper] de hereticis Ly | comites] *omitted* An communitas Vc **24** commonitionem] monitionem Ly **25** archiepiscoporum et] Fb: *omitted* W | iuramento] Fb: sacramento W

quod in omnibus predictis fideliter et efficaciter, cum ab eis exinde fuerint requisiti, ecclesiam contra hereticos et eorum complices adiuvabunt et studebunt bona fide iuxta officium et posse suum ecclesiastica simul et imperiali statuta circa ea, que diximus, executioni mandare. Si vero id observare noluerint, honore, quem optinent, spolientur et ad alios nullatenus assumantur, eis nichilominus excommunicatione ligandis, et terris ipsorum interdicto ecclesie supponendis. Civitas autem, que his decretalibus institutis duxerit resistendum, vel contra commonitionem episcopi punire neglexerit resistentes, aliarum careat commercio civitatum, et episcopali se noverit dignitate privandam". Ex quibus verbis datur intelligi quod laici et iudices seculares de punitione clericorum se intromittere non debent, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti.

Cui concilium generale sub Innocentio tertio celebratum, ut legitur supradicto c. *Excommunicamus*, concordare videtur, in quo sic scribitur: "moneantur autem et inducantur, et, si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur seculi potestates, quibuscunque fungantur officiis, ut, sicut reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei prestent publice iuramentum, quod de terris sue iurisdictioni subiectis universos hereticos, ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita, quod amodo, quandocunque quis fuerit in potestatem sive perpetuam sive temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare. Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab ecclesia, suam terram purgare neglexerit ab heretica feditate, per metropolitanum et ceteros comprovinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur etc." Ex quibus verbis datur intelligi quod punitio hereticorum non spectat ad laicos nisi fuerint per ecclesiam requisiti.

38 c Excommunicamus] col. 788

26 in…predictis] Fb: *omitted* W | exinde] Fb: *omitted* W **27** requisiti] exquisiti Bb ecclesiam] ecclesia Bb | eorum] horum Ly | et studebunt] Fb: *omitted* W **28** iuxta…et[1]] secundum Ly | ecclesiastica…29 mandare] Fb: *omitted* W **29** noluerint] nollunt Fi vellent An **30** et] *omitted* Bb Fi An Na | alios] Fb: illos W illum Vc **31** et] *omitted* Ly | ipsorum] Fb: eorum W **32** decretalibus] Fb: *omitted* W **33** commonitionem] monitionem Bb An Fi Na Ly **34** noverit] novit An | quibus] his Ly **35** clericorum] hereticorum *added* We Vc **37** tertio] papa *added* Ly **39** autem] inquit Ly **43** denotatos] Fb: dampnatos W | exterminare] extirpare We **44** quis] aliquis Ly | fuerit] Fb: *omitted* W | perpetuam] Fb Vc: per penam Bb Fi An Na We per Ly | sive[2]] potentiam Ly **45** assumptus] fuerit *added* W | capitulum] totum Bb An Fi Na Ly iuramento] iurando We iuramentum An Fi Na Ly **47** feditate] faditate Bb feritate Ly et ceteros] vel Ly **48** verbis] *omitted* Bb Fi An Na **49** non] nec Bb An Fi Na | ad laicos] *omitted* Na

Capitulum 99

Discipulus: Ista michi sufficiunt pro assertione predicta, presertim cum clerici a iurisdictione laicorum sint exempti. Sane, quia opinio secunda et tertia in hoc concordant quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, possint papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere, et etiam prohibere ne valeant in alios hereticam effundere pravitatem, de hoc solo, omissis aliis in quibus discrepant opiniones predicte, disserere non postponas.

Magister: Assertionem istam magis intelliges si tibi fuerit declaratum quomodo intelligitur ecclesiasticam posse deficere potestatem.

Discipulus: Dic ergo quomodo hoc debet intelligi.

Magister: Quod papa existente heretico ecclesiastica potestas deficiat quattuor modis potest intelligi, videlicet per impotentiam, per malitiam, per dampnabilem negligentiam, et per ignorantiam. Per impotentiam quidem, si papa hereticus tanta uteretur potentia temporali quod nullus prelatus ecclesie, nec diocesis in qua papa hereticus moraretur nec alius, posset ad brachium recurrere seculare, utpote si omnes prelatos catholicos teneret in vinculis vel modis aliis impediret ne ad seculare volarent auxilium. Alio modo posset ecclesiastica potestas deficere per impotentiam, puta si aliqui prelati catholici impotentes et pauperes requirerent laicos aliquos pro papa heretico cohercendo, et illi nollent eos iuvare.

Secundo potest intelligi deficere potestas ecclesiastica per malitiam, puta si omnes prelati ecclesie et clerici pape heretico adhererent, eius errores vel personam pro viribus defendendo.

Tertio posset deficere ecclesiastica potestas per dampnabilem negligentiam, utpote si prelati et clerici qui possent per se, vel invocato auxilio brachii

---

99.2 sufficiunt] sufficiant Ly **4** possint] We: possent Bb An p[nt] Fi Na Vc habent Ly **5** etiam] *omitted* An **6** ne] ut non Ly | effundere] infundere Ly | omissis] omissos Bb An Fi Na **7** disserere] dicere Ly **8** tibi] *omitted* Ly **9** intelligitur] intelligant Ly posse] *omitted* Na | deficere] dificere Vc **10** ergo] *omitted* Ly **11** deficiat] deficere Qo **13** impotentiam] potentiam An **14** temporali] dicitur uno modo *added* Bb | quod] ut Ly Qo **15** nec[1]] illius *added* Ly | alius] prelatus vel clericus *added* Qo | ad…17 auxilium] eum debite cohercere Qo **17** impediret] impedunt Vc | volarent] valerent Vc posset] potest Ly **21** Secundo] modo *added* Ly Qo **25** et…qui] *omitted* Qo | vel] et Bb An Fi *omitted* Ly

secularis, papam hereticum cohercere, et tamen exaltationem fidei nullatenus attendentes, ipsum permitterent libere in suis erroribus remanere.

Quarto potest deficere ecclesiastica potestas per ignorantiam, utpote si prelati ecclesie, saltem multi, qui possent papam hereticum cohercere, nescirent ipsum in pravitatem hereticam incidisse.

Istis quattuor modis papa existente heretico potest intelligi ecclesiastica potestas deficere.

Discipulus: Intelligo quomodo dicunt ecclesiasticam potestatem posse deficere. Ideo nunc allega pro assertione prefata.

Magister: Quod deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum laici valeant papam hereticum captivare et, ne pravitate heretica inficiat alios, prohibere, multis modis, tam scilicet aliorum testimoniis quam rationibus, videtur posse probari. Hoc enim glossa dis. 17 c. *Nec licuit*, sententialiter et verbaliter videtur asserere. Ait enim: "ubicunque deficit ecclesiastica potestas semper recurritur ad brachium seculare". Sive ergo deficiat ecclesiastica potestas per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, cohercio pape heretici, ne valeat fideles inficere, ad laicos catholicos pertinebit.

Item, hec videtur esse sententia Isidoris, qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adepte culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant", ubi dicit glossa in hec verba: "laici habent iurisdictionem multipliciter intra

---

99.38 c…licuit] col.51 **39** ubicunque…40 seculare] Gloss, s.v. per seculares, col. 70 **44** c…45 Principes[1]] col. 936 **47** ubi…verba] Gloss, s.v. intra ecclesiam, cols. 1344-45

---

27 attendentes] accusantes Fi An attendentes vel non accusantes Ly | permitterent] permittant Ly | remanere] permanere Qo **30** pravitatem] labem Qo **31** Istis] isti Bb **35** Quod] autem *added* Qo **36** modorum] imperator principes sive *added* Qo **37** multis…38 probari] sanctorum testimoniis et rationibus hoc probatur Qo **38** Nec] Non W **39** videtur asserere] hoc asserit manifeste Qo **40** semper…41 potestas] *transposed after* per ignorantiam An | seculare] hoc glossa *added* Qo **41** deficiat] defi[t] An **42** sive…ignorantiam] *omitted* Ly | cohercio] ce[sso-e] Fi cohercere An **43** ad] imperatorem sive ad *added* Qo | catholicos] aliquos Ly *omitted* Bb **44** videtur esse] est Qo | esse] *omitted* An Ly | sententia] beati *added* Qo | Isidoris] Isidori We **45** Principes[1]] 6 Qo | Principes[1]…Principes[2]] Princeps, ait: Princeps Qo | seculi] *omitted* Ly | intra] *omitted* Vc **47** ubi] ut Qo | verba] Ecce *added* Bb Fi Na We Vc Qo

ecclesiam. Quandoque in personis ipsis, cum sunt incorrigibiles, ut 32 dis. c. *Eos qui*, et infra eadem qu. c. *De Liguribus*. Item, quandoque propter ambitionem alicuius, ut 79 dis. c. *Si quis pecunia*. Item, cum fidem volunt subvertere, ut dis. 8 c. *Quo iure*, et supra eadem c. 1 et dis. 17 c. *Nec licuit*", et infra: "Item, cum falsarius est clericus ut Extra, *De crimine falsi*, c. *Ad falsariorum*. Item cum schisma faciunt clerici et cum contemnunt excommunicationem, ut infra eadem q. c. *De Liguribus*. Item, et ubicunque ecclesiastica potestas deficit, ut hic. Item cum tributum petunt ab ecclesia, ut infra q. 8 c. *Convenior*". Ex quibus verbis non solum habetur vocaliter sed etiam sententialiter quod, ubicunque deficit ecclesiastica potestas, laici habent iurisdictionem intra ecclesiam, hoc est super clericos, et per consequens, deficiente ecclesiastica potestate, sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, laici super papam hereticum optinent potestatem. Sed etiam ex eisdem verbis colliguntur diverse rationes quare papa hereticus ad iurisdictionem pertinet laicorum, quod debet intelligi deficiente ecclesiastica potestate.

Quarum prima est quia papa hereticus est incorrigibilis. Ex hoc enim quod est pertinax debet incorrigibilis reputari. Et ideo, cum omnis incorrigibilis debeat coherceri, deficiente ecclesiastica potestate est papa hereticus per laicos cohercendus.

Secunda ratio assignatur ambitio. Nam papa hereticus per ambitionem occupans apostolicam sedem, ne totus ordo ecclesiasticus confundatur et fides

48 c…49 qui] col. 120 **49** c…Liguribus] col. 943 **50** c…pecunia] col. 278 **51** c[1]…iure] col. 12 | eadem…1] col. 928 (*Circumcelliones*) | c[3]…licuit] col. 51 **52** infra] *ibid.* | c…53 falsariorum] col. 820 **54** c…Liguribus] col. 943 **56** c Convenior] col. 959

48 ipsis] *omitted* Ly Qo | 32] 23 Ly **49** Liguribus] legislatoribus Bb Fi An Na We Vc **50** 79] 17 Vc | pecunia] pecuniam Ly Qo **51** ut] *omitted* Ly | supra] 8 Bb Fi Na q. An § Vc *omitted* Ly | eadem] eodem Qo | 1] *omitted* Qo | Nec] ubi Ly **52** Item] *omitted* W | Item…53 et] *omitted* Bb Fi An Na We Vc Qo | ut] et Ly **53** Item] et Ly | clerici] *omitted* Ly | contemnunt] contempnit Bb Fi An Na We Vc Qo **54** eadem] *omitted* Ly q] *omitted* W | Liguribus] luguribus An legislatoribus Bb Fi We Vc Ly linguribus Na Item] Et Ly | et] *omitted* W **55** ecclesiastica] ecclesiasticas Fi Na Qo | ut[1]…ecclesia] *omitted* Bb Fi An Na We Vc Qo | ut[1]…57 potestas] *omitted* Bb | Item] et Ly | ut[2]…56 infra] luc[e] 1 An Fi **56** 8] 10 Fi eadem Gl Bb An | Convenior] hec glossa *added* Qo sed etiam] Qo: et W **57** sententialiter] sed etiam verbaliter *added* Ly **59** sive[3]…60 negligentiam] *omitted* Ly **61** etiam] et Ly | diverse] diversi[de] An **64** quod] per *added* An **65** Et ideo] etiam Ly | omnis…66 debeat] omnes incorrigibiles debeant Ly **68** ratio] *omitted* Bb

catholica periclitetur, deficiente ecclesiastica potestate, coherceri debet per providentiam laicorum.

Tertio, propter hoc quod papa hereticus fidem cupit subvertere, potestate ecclesiastica deficiente est per laicos prohibendus.

Quarto, propter hoc quod excommunicationem contempnit, ne excommunicatione cum eo catholici maculentur, per principes seculi, quando ecclesiastica potestas deficit, coherceri debet.

Item, Isidorus ubi prius dicit in hec verba: "Ceterum intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod non prevalent sacerdotes efficere per doctrine sermonem potestas hoc imperet per discipline terrorem. Sepe per regnum terrenum celeste regnum proficit ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam agunt rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesie utilitas exercere non prevalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod, quandocunque circa correptionem eorum qui contra fidem et disciplinam agunt deficit ecclesiastica potestas, tales sunt per principes comprimendi. Si ergo papa est hereticus, et sacerdotes per doctrine sermonem eum non valent vel nolunt corrigere, per potestates publicas comprimi debet.

Item, Pelagius papa, ut habetur 23 q. 5 c. *Quali*, ait: "Hoc enim et divine et humane leges statuerunt, ut ab ecclesie unitate divisi, et eius pacem iniquissime perturbantes, a secularibus etiam potestatibus comprimantur. Nec quicquam maius est, unde Deo sacrificium possitis offerre, quam si id ordinetis, ut hii, qui in suam et aliorum perniciem debachantur, competenti debeant vigore compesci". Ex quibus verbis evidenter habetur quod, secundum leges divinas, ab ecclesie unitate divisi et eius pacem perturbantes per seculares debent

---

77 ubi prius] col.936 **88** c Quali] col. 943

---

70 coherceri] cohercere Bb An **71** laicorum] laicalem Vc Qo **72** Tertio] We Qo: tertia Bb Fi An Vc tertia ratio Ly **73** per laicos] a laicis Ly **74** propter] We Qo: quarta Bb Fi An Vc Ly **77** prius] supra Qo **78** potestates] potestatem Bb **79** potestas…imperet] potestates (potestatem Bb) hoc imperent Ly Bb An Fi We Vc Qo | Sepe] enim *added* Bb An Fi Ly **80** terrenum] *omitted* Bb **81** conterantur] Fb Qo: terreantur Ly contenantur Bb An Fi We Vc **82** superborum] Fb Bb Vc Qo: super horum An Fi We Ly | potestas…83 principalis] *omitted* Qo **83** imponat] hec Isidorus *added* Qo quandocunque] quando Ly **88** 5] 6 Qo | enim] Fb *omitted* W | et divine] ordine Vc **89** et[1]] etiam Bb An Fi Ly | humane] *omitted* Bb | ecclesie] ecclesiastica An Ly unitate] unitatem Bb **90** etiam] Fb: *omitted* W | potestatibus] etiam *added* Ly **91** quicquam] quidquam Vc | id] Fb: *omitted* W **93** compesci] hec ibi *added* Qo

comprimi potestates. Papa autem hereticus ab unitate ecclesie est divisus, eiusque pacem iniquissime nititur perturbare, quia, dum fides ecclesie corrumpitur et laceratur, vera pax ecclesie perturbatur. Ergo papa hereticus, ubi deficeret ecclesiastica potestas, esset per potestates publicas compescendus.

Discipulus: Que sunt ille leges divine quibus statuitur quod ab ecclesie unitate divisi et eius pacem iniquissime perturbantes sunt per potestates publicas comprimendi.

Magister: Respondetur quod ille divine leges specialiter de hereticis perturbantibus ecclesiam habentur Deuteronomio 13 et 17. Nam Deuteronomio 13 non solum sacerdotibus, sed generaliter omnibus, et specialiter in potestate constitutis sic precipitur: "Si surrexerit in medio tue prophetes aut qui sompnium vidisse se dicat et predixerit signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit tibi 'eamus et sequamur deos alienos' quos ignoras 'et serviamus eis' non audies verba prophete illius aut sompniatoris quia temptat vos Dominus Deus vester ut palam fiat utrum diligatis eum aut non in toto corde et in tota anima vestra". Et post: "Propheta autem ille aut fictor sompniorum interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit vos de terra Egypti et redemit de domo servitutis ut errare te faceret de via quam tibi precepit Dominus Deus tuus et auferes malum de medio tui". Et ibidem immediate subiungitur: "Si te voluerit persuadere frater tuus filius matris tue aut filius tuus vel filia sive uxor que est in sinu tuo aut amicus quem diligis ut animam tuam clam dicens 'eamus et serviamus diis alienis' quos ignoras tu et patres tui cunctarum in circuitu gentium que iuxta vel procul sunt ab initio usque ad finem terre, non acquiescas ei nec audias neque parcat ei oculus tuus ut miserearis et occultes eum sed statim interficies". Et post sic legitur: "Si audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum

---

103 Deuteronomio[2]…104 13] Deuteronomy 13: 1-3 **110** Et post] Deuteronomy 13: 5
114 subiungitur] Deuteronomy 13: 6-9 **119** sic legitur] Deuteronomy 13: 12-15

---

96 eiusque] cuius Ly **103** Deuteronomio[1]] *omitted* An **104** sed] etiam *added* Bb An Fi Ly | potestate] potestatem An Ly **105** sic] sicut Bb An | prophetes] Vulg: propheta W **106** evenerit] Vulg: venerit W **108** audies] audias We Vc **109** Dominus] *omitted* Bb Fi An Ly | fiat] sciat Ly | aut non] an An **110** vestra] *omitted* Bb An Fi | post] ait *added* Ly | ille] *omitted* Bb An Fi Ly **111** vestro] nostro Bb **112** redemit] vos *added* W | domo] terra Vc | quam] qua Fi We **113** tuus] *omitted* Bb An Fi We Vc | Et] *omitted* Ly **114** te] tibi We Vc **115** uxor] tua *added* W | diligis] diliges An Fi Ly ut] aut Vc **116** clam] *omitted* Ly **117** patres tui] pater tuus Bb An Fi **118** neque] ut An Fi **119** miserearis] et Ly | miserearis et] miseraris et We | occultes] auscultas Ly interficies] interficias We eum *added* Ly **120** Dominus] *omitted* Ly

dicentes aliquos egressi sunt filii Belial de medio tuo et averterunt habitatores urbis tue atque dixerunt eamus et serviamus diis alienis quos ignoratis quere sollicite et diligenter rei veritate perspecta. Si inveneris certum esse quod dicitur et abhominationem hanc opere perpetratam statim percuties habitatores urbis eius in ore gladii".

Item, Deuteronomio 17 sic scribitur: "Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui et transgrediantur pactum illius ut vadant et serviant diis alienis et adorent eos solem et lunam et omnem militiam celi que non precepi et hoc tibi fuerit nunciatum audiensque inquisieris diligenter et verum esse repereris et abhominatio facta esse in Israel educes virum ac mulierem qui rem sceleratissimam perpetrarunt ad portas civitatis tue et lapidibus obruentur".

Hec sunt leges divine contra omnes avertentes et conantes advertere orthodoxos a veritate legis divine, inter quos constat hereticos computandos, indistincte statuente, cunctos constringentes catholicos ut universos hereticos a lege Dei apostatantes delere conentur. Que leges ordinem iuris in huiusmodi observandum aperte declarant, ut, scilicet cum quicunque, viri vel mulieres, sacerdotes vel non sacerdotes, prophete (id est doctores) vel alii, de pravitate heretica seu apostasia a fide accusantur vel etiam diffamantur, cum diligentia et sollicitudine veritas inquiratur per quoscunque fideles ad quos accusatio vel diffamatio talis pervenerit, si non sint alii superiores qui velint vel possint

---

126 Deuteronomio…sic] Deuteronomy 17: 2-5

---

121 de…tuo] Vulg: *omitted* W | averterunt] Vulg: everterunt W **122** urbis] terre *added* Fi | et] *omitted* Ly **124** urbis…125 eius] Vulg Ly: urbis illius Bb An Fi We Vc **126** Cum] quod An | apud te] Vulg: *omitted* W **128** faciant] faciunt An Vc Ly | tui] *omitted* An | et] Vulg: ut W | illius] eius An Ly **129** alienis] *omitted* Bb | eos] et *added* Ly **130** que] quam Ly | precepi] precipi Bb **131** et[2]] *omitted* Ly | abhominatio facta] abhominationem factam Bb Fi We Ly | esse[2]] est Bb **132** ac] aut Bb An Fi We qui] que An Fi We Vc Ly | perpetrarunt] perpetraverit We Vc perpetravit Bb An Fi Ly **133** obruentur] obruantur An **134** Hec] he An Ly | avertentes] advertentes An Fi conantes] conantur Bb **135** orthodoxos] *omitted* Ly **136** statuente] statute We Vc *omitted* Ly | hereticos] *omitted* Ly **137** apostatantes] apostaticos An Fi | conentur] conantur Bb An Fi | leges] lege Bb non esse *added* Ly | huiusmodi] hoc Ly **138** cum] *omitted* Vc Ly | mulieres] vel *added* Bb An Fi Ly **139** sacerdotes[2]] vel *added* Ly **140** cum] omni Ly **142** alii] *omitted* Ly

inquirere veritatem. Veritate autem inventa, iustitia minime differatur, sed tales malefici pro suis demeritis puniantur.

Discipulus: Talis inquisitio et punitio non debent fieri per quoscunque, sed solummodo per iudices quibus talia ex officio suscepto incumbunt.

Magister: Conceditur quod talia primo spectant ad iudices. Si tamen iudices non potuerint vel noluerint in huiusmodi iustitiam exhibere, ad subditos spectat facere de huiusmodi iustitie complementum. Propter quod verba predicta legum non ad iudices tantummodo sed indistincte ad cunctos catholicos diriguntur, ut intelligant universi fideles quod huiusmodi iustitia in nullo casu omnino debet differri, sed quicunque fideles, subditi vel alii, de huiusmodi iustitiam facere debent, si tantam habuerint potestatem temporalem, ut queant leges divinas executioni mandare. Propter quod Helias propheta, quamvis non esset sacerdos nec iudex, iniunxit populo, non iudicibus, apprehendere prophetas Baal. Quos comprehensos duxit ad torrentem Cison et interfecit eos ibi, ut legitur tertio Regum 18. Ergo leges divine predicte non solum iudices sed subditos universos constringunt, ordine tamen quodam, ut primo ad talem iustitiam faciendam iudices obligantur, secundo autem subditi, si iudices non potuerint vel noluerint iustitiam exercere.

Discipulus: Iste leges divine, cum non pertineant ad moralia sed ad iudicialia legis antique, fideles sub lege libertatis constitutos nequaquam astringunt.

Magister: In legibus supradictis aliquid erat morale, aliquid iudiciale. Morale erat quod fideles hereticis et apostatis a fide cupientibus alios a lege

---

151 iustitia…152 differri] See *Political Ockhamism*, pp. 202ss. **156** tertio…157 18] 1 Kings 18:40 **161** Iste…163 astringunt] A 14th c. marginal note in Fi adds: "notabile bonum". For Ockham's theory of the Christian law as a "law of liberty" cf. 3 Dial. 1.1.5-7

---

143 veritatem] de veritate Ly **144** malefici] maledicti Ly **145** debent] debet Ly **147** Si…148 non] no Bb **148** potuerint] possunt An Fi Ly | huiusmodi] hos Ly exhibere] exhiberi An exercere Ly **149** huiusmodi] hoc Ly | predicta] ¯p̲ Bb divinarum *added* We Vc **150** tantummodo] pertinent *added* Ly **151** omnino] *omitted* Ly **152** de huiusmodi] *omitted* Ly **153** si tantam] si tanta Bb sed tantam An | temporalem] *omitted* Ly **154** esset] *omitted* Bb **155** iniunxit] iussit We Vc Ly **158** talem] *omitted* An faciendam] *omitted* An Ly **159** obligantur] obligunt Bb obligentur We Vc | potuerint…noluerint] possunt vel nolunt Ly **161** leges] *omitted* Bb **162** legis] divine *added* Ly **163** astringunt] constringunt Ly **164** erat] est Ly | morale] et *added* Ly | aliquid2] ab Bb est *added* Ly **165** erat] est Ly | apostatis] apostaticis Bb Fi Ly | a2] et Ly

divini avertere nullo modo consentire debebant, sed eis obviare et resistere modis sibi convenientibus, legemque divinam observare, defendere, et tueri tenebantur. Iudiciale autem erat quod occidi debebant. Licet ergo fideles sub lege libertatis constituti ad id quod erat iudiciale in legibus memoratis minime astringantur, quia ratione legum illarum non tenent hereticos et a fide apostatas neci tradere corporali, ad illa tamen que in illis legibus moralia sunt cuncti Christiani necessario sunt astricti. Et ideo nec hereticis consentire debent, nec favere, nec obedire, sed ipsis resistere pro viribus, et prohibere ne fidem corrumpere valeant orthodoxam, principes seculi, et, propter eorum negligentiam vel malitiam, omnes Christiani tenentur.

Discipulus: Nunquid aliquis doctorum ab ecclesia receptorum tenet predictas leges Veteris Testamenti nunc a Catholicis universis esse servandas.

Magister: Beatus Cyprianus, ut legitur 23 q. 5 c. *Si audieris*, hoc videtur expresse sentire. Ait enim: "Si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare illic dicentes: eamus, et serviamus diis alienis, quos non nostis, interficies necabisque omnes qui sunt in civitate, cede gladii, et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in eternum: non reedificabitur etiam nunc, ut avertatur Deus ab indignatione ire sue. Et dabit misericordiam tibi, et miserebitur tui, et observaberis precepta eius. Cuius precepti et vigoris memor Mathathias interfecit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda hec precepta sunt servata, quanto magis post adventum Christi circa Deum colendum servanda sunt, quando ille veniens non verbis nos hortatus sit, sed etiam factis". Ex quibus verbis colligitur quod leges prescripte sunt magis servande post adventum Christi quam ante, quod intelligendum est de moralibus que in predictis legibus continentur.

---

178 23…audieris] col. 939

---

166 divini] Dei Ly | debebant] debeant Vc tenebantur Ly **167** observare] servare We Vc conservare Fi **169** erat] est Ly **170** tenent] tenentur We Vc Ly | et] aut Ly **171** in] *omitted* Bb An Fi **173** resistere] et *added* We Vc | et] *omitted* We Vc **175** malitiam] ad id *added* Ly **178** 5] 6 Vc **180** inhabitare illic] *omitted* Bb An Fi **181** nostis] Fb: nosci Bb An Fi nosti We Vc novisti Ly | civitate] in *added* Ly **182** incendes] incendens We | civitatem] *omitted* An | non] *omitted* Bb **183** Deus] Dominus Ly **184** observaberis] observaveris We Vc | eius] *omitted* Ly **186** spernenda] spernanda An Fi We **187** magis] sunt *added* An Fi Ly **188** sunt] *omitted* Ly | non] solum *added* W | hortatus] Fb Vc Ly: hortaturus Bb An Fi We **189** verbis] *omitted* Bb

Discipulus: Quamvis illa moralia servanda sint a iudicibus, non tamen ab omnibus.

Magister: Contra hoc videtur glossa in preallegato capitulo que super verbo "necabis" ait: "Tu quicunque sis: et sic quandoque ille, qui non est iudex, potest punire maleficos ut infra eadem questione ultima c. *Legi*". Ex quibus verbis datur intelligi quod non solum ad iudices, verum etiam ad alios, pertinet in hoc casu, scilicet cum heretici volunt subvertere fidem et non apparet qui eis resistat, punire maleficos. Et ita, si papa est hereticus et clerici non possunt vel nolunt eum debite cohercere, ipsius cohertio spectat ad laicos, quamvis non fuerint per clericos requisiti.

Discipulus: Si plura testimonia maiorum sonant eandem assertionem, ipsa non differas allegare.

Magister: Hoc Pelagius papa, ut legitur 23 q. 5 c. *Non vos*, sentire videtur cum dicit: "malum autem schisma esse, et per exteras etiam potestates huiusmodi opprimi homines deberet, et canonice scripture auctoritas, et paternarum nos regularum veritas docet". Ex quibus verbis patet aperte omnes schismaticos per exteras potestates opprimendos. Omnes autem heretici sunt schismatici. Ergo heretici, etiam clerici, sunt per potestates exteras comprimendi, et per consequens papa hereticus, si potestas deficit clericorum, per principes et laicos compesci debet.

Item, idem papa Pelagius, causa et questione predicta capitulo *De Liguribus*, scribens Narse patricio ait: "regule patrum hoc specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii persona cui subiectus est restiterit, vel seorsum collegerit, aut aliud altare erexerit, seu schisma fecerit, iste excommunicetur

---

194 glossa…195 ait] Gloss, s.v. necabis, col. 1347 | in…capitulo] c. 32 C. 23 q. 5, col. 939 **196** Legi] c. 13 C.23 q. 8, col. 956 **204** 23…vos] col. 942 **212** capitulo…Liguribus] col. 943

---

192 sint] sunt Ly **195** necabis] ibi Ly | ait] dicit We Vc | ille] Gl We Vc: vel iudex Bb An Fi *omitted* Ly **196** eadem] eo Ly **197** alios] omnes An Fi **199** si] cum Ly **200** debite] *omitted* Ly **205** cum dicit] dicens Vc | et] *omitted* Bb | potestates] potestas We **206** auctoritas] Fb We Ly: auctoritates Bb An Fi Vc **207** Ex] *omitted* An | Ex…209 schismatici] *omitted* Ly **208** sunt] *omitted* Fi **209** Ergo] *omitted* Bb **210** deficit] h'e *added* An **211** principes…laicos] principes laicorum Ly | et] *omitted* We | debet] deberet Ly **212** idem] *omitted* Ly | papa] *omitted* Bb | causa…predicta] infra eo Ly predicta] predictis Vc | Liguribus] Luguribus Bb Fi Leguribus An **213** Narse] Narso Ly | patricio] principe Ly **214** ecclesiastici] ecc¯a¯ An **215** iste] Fb: *omitted* W

atque dampnetur. Quod si forte et hoc contempserit, et permanserit divisiones et schismata faciendo, per potestates publicas opprimatur. Ecce, Domine, quia animus vester forte timidus est, ne persequi videaris, de patrum vobis auctoritate hec breviter dirigenda curavi cum mille alia exempla et constitutiones sint, quibus evidenter agnoscitur, ut facientes scissuras in sancta ecclesia non solum exiliis, sed etiam proscriptione rerum et dura custodia per publicas potestates debeant coherceri". Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi, de quibus fit sermo in capitulo supradicto Pelagii, si excommunicationem et dampnationem contempnendo scissuras et schismata fecerint, quales sunt episcopi heretici, auctoritate canonum sanctorum patrum debent per potestates publicas coherceri. Ergo si papa fiat hereticus, quantumcunque prelati ecclesie noluerint vel non potuerint ad ipsum cohercendum auxilium invocare brachii secularis, publice potestates non solum auctoritate legis divine et rationis simul ex lege divina et naturali dictamine rationis accepte, sed etiam auctoritate constitutionum sanctorum patrum possunt et debent papam hereticum cohercere.

Item, Augustinus, ut legitur 11 q. 3 c. *Imperatores*, scribens Donatistis qui erant clerici et quidam eorum episcopi, ait: "Ipse Nabuchodonosor, post miracula salutis trium puerorum commotus atque mutatus, pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicunque blasphemarent Deum Sidrac, Misac et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem. Et non vultis, ut aliquid tale contra vos iubeant imperatores christiani, cum sciant a vobis, quos rebaptizatis, Christum exsufflari". Ex quibus verbis datur intelligi quod quemadmodum Nabuchodonosor rex infidelis edictum proposuit contra blasphemantes Deum verum, sic possunt imperatores christiani punire clericos hereticos et episcopos Christum exsufflantes. Sed Nabuchodonosor tale poterat edictum proponere a sacerdotibus minime requisitis. Ergo imperatores possunt

231 11…Imperatores] col. 670 **232** Nabuchodonosor…235 dispersionem] Cf. Daniel 3, esp. verses 29s.

216 dampnetur] omnes schismaticos etiam per exteras potestates opprimendo *added* Ly | et[1]] *omitted* An Ly | contempserit] contemserit Bb contempxerit We **217** per] *omitted* Bb | Domine] Fb Ly: de quo Bb An Fi We Vc | quia] Fb: *omitted* W **218** vester] noster Ly | ne] nec Ly **219** dirigenda] scribenda Ly **220** agnoscitur] cognoscitur Ly **221** proscriptione] inscriptione Ly **222** debeant] debent Bb An Fi verbis] *omitted* Bb | fit] sit Bb An Fi fuit Ly **223** si] *omitted* Bb **226** ecclesie] *omitted* Bb **227** ipsum] cogendum *added* Fi **229** etiam] We Vc: *omitted* Bb An Fi Ly **233** miracula] Fb: miraculum W | salutis] *omitted* Ly | mutatus] Fb: commutatus W **234** blasphemarent] Fb We Ly: blasphemaret Bb An Fi Vc **235** domus] domos Bb An Fi | dispersionem] Fb: ruinam W **236** vobis] Fb We Ly: nobis Bb An Fi Vc **241** requisitis] requisitus We Vc

punire clericos hereticos quamvis prelati noluerint vel non potuerint eos contra clericos hereticos invocare. Et ita, si papa fuerit hereticus et prelati ecclesie ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, est per laicos comprimendus.

Item, glossa 23 q. 5 c. 1 dicit quod clerici propter heresim sunt facti de foro iudicis secularis. Ergo papa hereticus, deficiente ecclesiastica potestate, factus est de foro iudicis secularis.

Discipulus: Si pro assertione ista rationes aliquas cogitasti, ipsas adducas in medium.

Magister: Assertio supradicta multis videtur rationibus posse probari, quarum prima est hec. Contra crimen quod est gravius in se et toti communitati fidelium periculosius et perniciosius oportet Catholicos et fideles cum maiori vigore et sollicitudine et cautela resistere. Sed crimen heresis in papa est in se gravius, et toti communitati fidelium perniciosius et periculosius, si circa eius correctionem ecclesiastica potestas defecerit (sive per malitiam, sive per impotentiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam) quam sit crimen apostasie ab ordine etiam post trinam admonitionem. Ergo cum maiori vigore, sollicitudine et cautela debent Catholici universi resistere crimini heresis in papa quam crimini apostasie in clerico etiam post trinam admonitionem. Sed publice potestates punire possunt clericos apostatantes ab ordine post trinam admonitionem. Ergo multo fortius, deficiente ecclesiastica potestate, publice potestates papam hereticum compescere possunt.

Maior primi syllogismi patet aperte. Nam sepe videmus crimina leviora in se gravius puniri propter hoc quod sunt communitati periculiosora. Et ita magis resistitur crimini leviori propter hoc solum quod est communitati periculosius. Unde et in multis regionibus, regnis et terris furtum gravius punitur quam

245 glossa…1] Gloss, s.v. confessos, col. 1355: Coram laico et sic est contra Extra de iud. c. at si clerici in fin. Sed isti propter heresim sunt facti de foro eius.

242 quamvis…243 hereticos] *omitted* Bb An Ly | noluerint] nolint Vc | potuerint] possint Vc **243** invocare] *omitted* Ly | ecclesie] *omitted* Ly **244** noluerint] non velint Ly potuerint] poterint Bb Ly **245** q…1] dist. Ly | 5] 6 Qo **246** Ergo…247 secularis] *omitted* Ly | hereticus] *omitted* Bb **250** rationibus] onibus Bb **253** et[1]] *omitted* We Vc in se] *omitted* Ly **255** defecerit] deficeret Vc deficit Ly | per[2]] *omitted* Ly **257** admonitionem] monitionem Ly **258** resistere] rescindere Ly | crimini] Bb We Vc: crimen An Fi Ly **259** crimini] Bb We Vc: crimen An Fi Ly **260** apostatantes] apostatas Ly **262** potestate] potestates An Fi | potestates] potestate Bb **264** puniri] punire Bb An Ly | sunt] *omitted* Bb An Fi

adulterium, quia furtum punitur pena capitali (non sic adulterium), et tamen furtum, licet sit communitati periculosius et perniciosius, tamen est levius, teste Salomone qui, Proverbiis 6 ait: "Non grandis est culpe cum quis furatus fuerit furatur enim ut esurientem impleat animam deprehensus quoque reddet septuplum et omnem substantiam domus sue tradet", et liberabit se, "qui autem adulter est propter cordis inopiam perdet animam suam turpitudinem et ignominiam congregabit sibi et opprobrium illius non delebitur". Ex quibus verbis datur intelligi quod crimen furti est minus grave quam adulterium, et tamen gravius quandoque punitur. Sic etiam licet detractio levius puniatur quam furtum vel rapina, tamen gravius crimen est censendum, teste Anacleto papa qui, ut habetur 6 q. 1 c. *Deteriores*, ait: "Deteriores sunt, qui doctorum vitam moresque corrumpunt, his, qui substantias aliorum prediaque diripiunt. Ipsi enim ea, que extra nos, licet nostra sint, auferunt, nostri quoque detractores, et morum corruptores nostrorum, sive qui adversus nos armantur, proprie nos ipsos decipiunt". Et ita constat quod minora crimina sepe, quia magis nocent rei publice, gravius puniuntur. Quod glossa Extra, *De immunitate* c. ultimo, insinuare videtur. Querit enim dicens: "Quare publicus latro et depopulator potius extrahuntur ab ecclesia quam alius malefactor qui forte deterior est". Et, respondens, ait: "Quia plurimum interest illos puniri quam alios malefactores: cum pluribus exitia cogitent quam alii 23 q. 4 c. *Iniusta"*. Quod est capitulum Ambrosii, ubi ait: "Si quis latronem filiis deprecantibus motus, et lacrimis coniugis eius inflexus absolvendum putat, cui adhuc latrocinandi aspiret affectus, nonne innocentes tradet exitio qui liberat multorum exitia cogitantem".

---

269 Proverbiis…ait] Proverbs 6: 30-31 **271** qui…273 delebitur] Proverbs 6: 32-33 **277** 6…Deteriores[1]] cols.557-58 **282** glossa…283 dicens] Gloss, s.v. quo faciunt se indignos, col. 1409 c ultimo] X, 3, 49, 10, col. 657 **286** capitulum…287 Ambrosii] c. 33 C. 23 q. 4, col. 915

---

267 quia] quoniam Ly | capitali] quia est periculosius *added* Ly | non…268 furtum] adulterium vero non sic punitur, furtum autem Ly **268** et perniciosius] *omitted* Ly **270** esurientem] esuriente We **271** sue] *omitted* We | liberabit se] liberabitur Ly **273** ignominiam] Vulg Vc: ignorantiam Bb Fi An Ly We | illius] Vulg: eius W **274** et…275 punitur] *omitted* Ly **275** puniatur] punitur We **276** tamen] in se *added* We Vc | est] *omitted* Bb An **279** nos] non Bb sunt *added* Ww | auferunt] et *added* Vc detractores] doctores Fi **281** decipiunt] diripiunt Ly | crimina] *omitted* Ly | quia] que Ly **282** immunitate] Fb Ly: emmunitate Bb An Fi Vc emunitate We **283** depopulator] agrorum *added* W **284** ab] Gl Ly: de Bb An Fi We Vc **285** Quia plurimum] Gl: Quoniam plerumque W **286** 4] W: Gl 3 | Iniusta] Gl Ly: vindicta Bb An Fi We Vc capitulum] beati *added* We Vc **288** absolvendum] adsolvendum Bb An | aspiret] Fb Vc: aspirat Bb An Fi We Ly **289** liberat] laborat We | exitia] *omitted* Ly | cogitantem] cogitanti An Fi

Ex quibus verbis colligitur quod ideo aliqua crimina gravius vindicantur quia magis sunt communitati nociva. Et ita patet maior syllogismi primi.

Minor, scilicet quod crimen heresis in papa non solum est in se gravius quam etiam periculosius et perniciosius communitati etc., est de se manifesta, et ex verbis Augustini que ponuntur dis. 83 c. *Nemo*, patenter habentur. Ait enim: "Nemo quippe in ecclesia amplius nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet. Delinquentem namque hunc nullus redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia peccator honoratur". Ex quibus verbis inferri potest quod nemo in ecclesia amplius nocet quam qui perverse docens nomen pape habet, quia eius doctrina pestifera vehementer diffunditur, si pro reverentia summi pontificii hereticus honoratur.

Quod autem publice potestates punire debeant apostasiam ab ordine in clerico post trinam admonitionem, que est minus periculosa et minus nociva quam crimen heretice pravitatis in papa, patet aperte, eo quod Extra, *De sententia excommunicationis* c. *In audientia*, sic legitur: "Huiusmodi clerici, si a prelatis suis tertio commoniti, militaria noluerint arma deponere, de privilegio clericorum subsidium aliquod habere non debent". Ergo multo fortius, si papa a fide catholica apostataverit, pravitatem hereticam incurrendo et docendo, si prelati ecclesie eum noluerint vel non potuerint cohercere, compesci debet per publicas potestates.

Discipulus: Ista ratio videtur falsum accipere, cum innuit quod peccatum levius aliquotiens gravius vindicatur, et quod peccatum periculosius est gravius puniendum. Utrumque enim istorum scripturis auctenticis repugnare videtur. Ait enim Hieronimus, ut legitur 24 q. 1 c. *Non afferamus*: "Quis iam dubitaverit, hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum". Ex quibus

---

294 dis…Nemo] col.293 **304** Extra…305 audientia] col.897 **314** 24…afferamus] col. 974

---

291 magis sunt] sunt gravius Ly | sunt] *omitted* An Vc **292** Minor scilicet] Minores Bb quam] sed Ly Vc **293** etiam] *omitted* Bb | etc] *omitted* Ly Vc **294** 83] 8 Bb An Fi **295** qui] Fb Ly We Vc: si Bb An Fi | vel] Fb: et W **296** habet] habere An Fi **298** verbis] *omitted* Ly | inferri potest] inferitur An **300** pontificii] pontificis We Ly **302** apostasiam] apostatantem Ly | in…303 clerico] inclito Bb clericum Ly et clerico An Fi **303** admonitionem] monitionem Ly **304** aperte] ex *added* Ly **306** commoniti] Fb: moniti W | noluerint] Fb We Vc: nolerit Bb An Fi nolunt Ly **308** apostataverit] apostatavit Bb apostata Fi **309** cohercere] coherceri An **311** accipere] accipe An **314** iam] enim non Bb An Fi | dubitaverit] dubitet Ly **315** vindicatum] Gl Ly: vindicandum Bb An Fi We Vc

verbis patenter habetur quod gravius peccatum gravius vindicatur. Quod etiam secundum, scilicet quod peccatum magis nocivum debet gravius vindicari, scripture divine repugnat, patet. Nam furtum est peccatum magis nocivum communitati quam adulterium, et tamen adulterium pena capitis puniebatur, non autem furtum.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod regulare est illud quod est sceleratius commissum esse gravius vindicandum. Fallit tamen in casu, secundum quod notat glossa q. 1 c. *Cito*, nam interfector proprie uxoris gravius punitur quam matricida (33 q. 2 c. *Admonere*). In multis etiam aliis casibus fallere invenitur. Ad secundum autem dicitur quod accidit furto quod sit magis nocivum communitati quam adulterium, quia aliquando est magis nocivum et aliquando est minus nocivum, et ideo aliquando et in aliquibus regionibus gravius vindicatur et quandoque minus punitur. Sed crimen heresis in papa est periculosissimum. Ideo contra crimen heresis in papa semper est vigilantissime occurrendum, et ideo nullum crimen clericorum minus heresi in nullo casu magis debet spectare ad laicos quam crimen heresis in papa, quando clerici nolunt vel non possunt papam hereticum cohercere.

Secunda ratio est hec. Qui ecclesiam Dei a Deo suscipiunt defendendam, nec propter clericorum impotentiam, nec propter eorum malitiam, nec propter eorum negligentiam, nec propter eorum ignorantiam debent circa defensionem ecclesie negligentes existere vel remissi. Principes autem seculi a Deo suscipiunt ecclesiam defendendam, teste Isidoro qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "Cognoscant principes seculi Deo se debere esse rationem reddituros propter ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exigit, qui eorum potestati suam ecclesiam tradidit committendum". Ergo principes

---

323 glossa…nam] Gloss, s.v. durior, col. 498 | Cito nam] c. 16, C. 1, q. 1, col. 362 **324** 33…Admonere] col. 1152 **337** 23…Principes] col.937

---

316 habetur] videtur haberi Ly | peccatum gravius] *omitted* Bb **317** peccatum] *omitted* Fi | debet] debeat Ly **318** repugnat] repugnet Vc **319** puniebatur] punietur Bb An Fi punitur Ly **324** 2] 3 Bb An Fi We Vc **326** quia] *omitted* Ly Vc | et] *omitted* Vc **327** est] *omitted* Ly We **328** et…punitur] et ideo aliquando minus punitur in aliquibus regionibus et quandoque gravius vindicatur Ly **329** in papa] pape Ly semper] *omitted* Fi Ly **330** ideo] *omitted* Bb **333** Deo] non *added* An Fi | suscipiunt] recipiunt Ly **335** ecclesie] *omitted* Ly esse *added* Bb An Fi **336** remissi] esse *added* Ly **338** Cognoscant] cognoscunt An Fi | Deo] Dei Fi **339** a] *omitted* Ly **340** exigit] exhiget Vc **341** tradidit] credidit We Vc Ly | committendum] Fb: committendam W

seculi, deficiente ecclesiastica potestate sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per negligentiam, sive per ignorantiam, defensionem ecclesie negligere minime debent. Non autem defendunt ecclesiam nisi papam hereticum cupientem fidem et unitatem ecclesie dissipare a conatu maligno curaverint prohibere. Ergo, deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum, principes seculi papam hereticum, ne fidem corrumpat ecclesie, prohibere tenentur.

Tertia ratio est hec. Non minorem potestatem habent laici super papam hereticum sedem apostolicam occupantem inique quam super papam intrusum sedem apostolicam invadentem, nam et uterque sedem apostolicam occupat iniuste. Sed papa hereticus, ultra occupationem sedis indignam, Catholicos trahere nititur ad hereticam pravitatem, ad quod non conatur papa intrusus. Laici autem habent potestatem papam intrusum de apostolica sede pellendi, teste Nicholao papa qui, ut legitur dis. 79 c. *Si quis pecunia*, ait: "Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari seu tumultu militari, sine canonica et concordi electione cardinalium, et sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi intronizatus, non apostolicus sed apostaticus habeatur, liceatque cardinalibus et aliis clericis timentibus Deum et laicis invasorem illum anathematizare et humano auxilio a sede apostolica pellere". Ergo multo magis laici potestatem habent pellendi a sede apostolica papam hereticum eandem sedem occupantem indignius, quam si solummodo absque heretica pravitate esset sedis invasor, presertim si prelati ecclesie noluerint vel non potuerint papam hereticum debite cohercere.

Quarta ratio est hec. Teste Gregorio decimo in generali concilio Lugdunensi, ut habetur Extra, *De electione et electi potestate* c. *Ubi periculum*, libro sexto: "Ubi periculum maius intenditur, ibi procul dubio est plenius consulendum".

---

355 dis…pecunia[1]] col. 278 **366** Extra…sexto] X, VI, 1, 6, 3, col. 946

---

342 seculi] populi Ly **344** minime debent] vel Ly **348** tenentur] et per consequens si aliter eum prohibere non possunt ipsum de necessitate salutis captivare tenentur *added* We Vc **350** occupantem] occupante Vc **351** invadentem] invadente Vc | uterque] utramque An | occupat] occupant Vc **352** iniuste] iniustam Ly | indignam] iniustam Ly **355** 79] 19 We 70 Ly | pecunia[1]] Fb Ly Vc: pecuniam Bb An Fi We **356** tumultu] tumultum An **358** non] autem *added* An | liceatque] Fb An We Vc: licet Ly liceat quoque Bb Fi **360** anathematizare] nath'a[a]zare An | pellere] p(r)opellere We An **362** absque] abse An **365** Teste…decimo] Gregorius Ly | decimo] nono We Lugdunensi] Fb An We Vc: Lugdinensi Bb Fi Ly **366** De…potestate] De electionibus W | Ubi…sexto] *omitted* Ly **367** maius] *omitted* Ly | ibi…dubio] Fb Bb Fi We Vc: ibi proculº An in periculo Ly | plenius] agendum et *added* Ly

Sed maius periculum imminet Christianitati si papa fuerit pravitate heretica maculatus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, quam si sacerdos enormitatibus se miscuerit. Sacerdos autem se enormitatibus immiscendo potest licite per principes seculi coherceri, Extra, *De sententia excommunicationis*, c. *Perpendimus*, ubi sic dicitur: "Perpendimus ex litteris tuis, quod quidam sacerdos tue diocesis pro eo, quod se filium regis falso nominare presumpsit, et, armis acceptis seditionem fecit et guerram, a dilecto filio A. B. comite per vicos iussus est fustigari; qui postea eius traditus mandato patibulo expiravit. Quia igitur tam ipsum comitem quam alios huius facti participes velle super hoc satisfacere intimasti, presenti pagina Fraternitati tue duximus respondendum, quod, si memoratus sacerdos tali modo excessit, et arma ferens non propulsando, sed inferendo iniuriam fuit occisus, non videtur nobis, quod interfectores eius propter hoc ad optinendam absolutionem apostolicam sedem adire cogantur". Ubi dicit glossa quod "clericus immiscendo se enormitatibus ammittit privilegium". Ergo multo magis, si papa est hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, est per principes seculi comprimendus.

Quinta ratio est hec. Publice utilitatis interest ne crimina remaneant impunita (Extra, *De sententia excommunicationis*, c. *Ut fame*). Quod potissime de illis criminibus debet intelligi que in dispendium salutis omnium vergere dinoscuntur. Crimen autem heresis in papa precipue noscitur vergere in dispendium omnium Christianorum, cum fides catholica quam papa hereticus satagit extirpare sit fundamentum totius salutis omnium Christianorum. Ergo crimen heresis in papa impunitum debet nullatenus remanere, et per consequens,

---

371 Extra…372 Perpendimus[1]] col. 897 **381** Ubi…glossa] Gloss, s.v. Perpendimus, col. 1891
386 Extra…fame] col. 904

---

368 imminet] immineret Ly | papa] papam Bb **369** ipsum] *omitted* Vc **370** enormitatibus[1]…se[2]] *omitted* An | autem] enim Ly **371** immiscendo] inmiscendo We Vc | Extra] *omitted* Bb **373** quidam] *omitted* Bb | tue diocesis] Fb: *omitted* W | se] *omitted* Ly | falso…374 nominare] nominari Ly **374** et[1]] *omitted* Vc | a…375 filio] Fb: *omitted* W **375** per vicos] Fb: *omitted* W | fustigari] fastigari An | eius…mandato] de eius mandato tractus Ly **376** Quia…377 pagina] Fb: *omitted* W **377** Fraternitati tue] Fb: et ita (ideo Ly) sic (scilicet Fi) tibi (*omitted* Ly) W **378** sacerdos] *omitted* An excessit] processit Ly **379** arma ferens] Fb: *omitted* W | fuit] Fb: fuerit W **381** apostolicam sedem] apo. se An apostolice sedis Vc | cogantur] conantur An tenentur Fi **383** et] si *added* Ly | noluerint] nolunt Vc | vel…potuerint] *omitted* An | potuerint] possunt Vc **384** comprimendus] coercendus Ly **385** interest] in est Bb Fi in An **386** fame] fama An Ly **387** debet] potest Ly | que] quod Bb An **390** totius] *omitted* Ly | omnium] *omitted* An

si clerici non potuerint vel noluerint papam hereticum cohercere, per fideles laicos comprimi debent.

Sexta ratio est hec. Sicut secundum canonicas sanctiones potius consideranda est causa facti quam ipsum factum, ita in legibus statuendis, interpretandis et intelligendis causa statuendi considerari debet, teste Isidoro qui, sicut allegatum est superius, dis. 29 c. primo ait: "Sciendum est quod pleraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt". In pluribus autem decretis generalium conciliorum et summorum pontificum cautum habetur, quod domini temporales terras sibi subiectas ab heretica pravitate studeant expurgare (Extra, *De hereticis*, c. *Ad abolendam* et c. *Excommunicamus*). Talia vero statuta non sunt in favorem alicuius persone, sed in favorem et defensionem ac salvationem fidei catholice ordinata. Ergo quandocunque imminet periculum fidei orthodoxe, domini temporales, sive requirantur per prelatos sive non requirantur, terras suas purgare tenentur de heretica pravitate. Ex quo patenter infertur quod, si clerici noluerint vel non potuerint papam hereticum cohercere, principes seculares et laici in favorem et salvationem fidei christiane papam hereticum debent cohercere.

Confirmatur hec ratio, quia posita causa ponitur effectus, et ubi est eadem ratio debet esse idem ius. Sed causa et ratio quare principes seculi et publice potestates, cum fuerint requisiti a prelatis ecclesie, debent terras suas de heretica pravitate purgare, est ne fides periclitetur ecclesie. Sed si papa fuerit hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, periclitabitur fides ecclesie nisi papa hereticus prohibitus fuerit alios heretica inficere pravitate per potentiam laicalem. Ergo in hoc casu, cum clerici noluerint vel non potuerint papam hereticum cohercere, ipsum comprimere debet potentia laicalis.

Septima ratio est hec. Magis defendenda est fides catholica, si eiusdem fidei periculum immineat, quam propria persona. Hoc patet, quia Catholici in multis casibus pro defensione fidei orthodoxe proprias personas tenentur morti

---

397 sicut…superius] 1Dial. 6.97 | dis…primo] col. 106 (*Sciendum est*) **401** c[1]…abolendam] col. 780 | c[2]…402 Excommunicamus] col. 788

---

393 comprimi] opprimi Vc | debent] debet Vc Ly **394** secundum] per Vc **395** ita] *omitted* An **396** intelligendis] intelligendi Bb **397** 29] 19 Ly **398** ex causa] *omitted* Bb | ex[4]] Fb: et W **400** cautum] *omitted* Ly **401** pravitate] feditate We Vc **402** vero] autem Ly **403** et] vel in Ly | ac] aut Ly **405** requirantur[2]] *omitted* Ly | suas] *omitted* Bb | de] ab Ly **408** salvationem] in *added* An **409** effectus] effecta Bb **410** debet] *omitted* Bb | Sed] scilicet Ly **411** de] ab Ly **413** non] *omitted* Bb **417** eiusdem] eius An *omitted* Fi

exponere. Sed laicis catholicis licet clericos attemptantes eos occidere potenter repellere, et detinere eosdem, si alio modo eorum violentiam non possunt evadere, quia licitum est vim vi repellere (dis. 1 c. *Ius naturale*). Ergo multo magis, si papa hereticus fidem conatur subvertere, et clerici ipsum nolunt vel non possunt comprimere, est per laicos reprimendus, ac in firma custodia detinendus, si aliter nequit a sua insania prohiberi.

Octava ratio est hec. Sicut iuxta promissionem Salvatoris fides catholica usque ad consummationem seculi permanebit, ita in ecclesia Dei potestas de iure cohercendi hereticos usque ad finem seculi remanebit. Sed si papa cum omnibus clericis esset hereticus, potestas cohercendi de iure hereticos non esset in papa et clericis, quia illi omni potestati spirituali essent privati. Ego in hoc casu potestas cohercendi hereticos de iure esset ad laicos devoluta, et ita laici in hoc casu de iure haberent potestatem cohercendi papam hereticum et cunctos clericos sibi credentes.

Nona ratio est hec. Principes seculares et laici arcius astringuntur fidem defendere orthodoxam quam propriam patriam. Hoc probatione non eget. Sed principes seculares propriam patriam, cum periculum imminet, tenentur defendere. Ergo multo magis, cum periculum fidei imminet propter impotentiam, vel malitiam, aut dampnabilem negligentiam vel ignorantiam clericorum ex perfidia et potentia pape heretici fidem subvertere molientes, principes seculares et laici, quamvis non fuerint per clericos requisiti, sibi debent resistere viriliter et potenter, et a sua vesania prohibere.

Decima ratio est hec. Qui debitor est ut catholicam veritatem defendat, debitor est ut potenter resistat veritatem catholicam impugnanti. Laicus autem debitor est ut catholicam veritatem sibi notam defendat. Ergo debitor est ut resistat viriliter et potenter veritatem catholicam impugnanti, et per consequens laici, licet fuerint per clericos nullatenus requisiti, si ipsi clerici papam hereticum noluerint vel non potuerint cohercere, debent ipsum comprimere.

---

422 dis…naturale] col. 2

---

420 laicis] laici Bb **423** subvertere] *omitted* An **424** reprimendus] comprimendus Ly **425** aliter] alter Ly | a] pro An Ly **426** hec] *omitted* Ly | Sicut] si Vc | Salvatoris] Christi Ly **427** consummationem] Bb An: finem We Vc Fi Ly **428** finem] Bb Ly: fidem An Fi We Vc **430** et] in *added* Ly | clericis] hereticis *added* Vc | hoc] isto Ly **432** cunctos] *omitted* Ly **433** clericos] *omitted* An **434** et] *omitted* We | arcius] arctius Ly **435** eget] indiget Ly **436** propriam] *omitted* Bb **440** sibi] *omitted* Ly **441** et[1]] eum *added* Ly | et[2]] *omitted* Ly **442** defendat…444 veritatem] *omitted* Bb

Maior patet aperte, quia secundum Innocentem, ut habetur dis. 83 c. *Error*: "veritas cum minime defensatur, opprimitur. Negligere quippe, cum possis perturbare perversos, nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte, qui manifesto facinori desinit obviare". Et per consequens qui debent veritatem defendere debent impugnanti veritatem pro viribus obviare. Minor probatur auctoritate Iohannis Chrysostomi qui, ut legitur 11 q. 3 c. *Nolite*, ait, sicut superius allegatum extitit: "Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo, libere predicet, sic laicus debitor est, ut veritatem quam audivit a sacerdotibus probatam quidem in scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, prodidit veritatem". Ex quibus verbis patet aperte quod laicus debitor est ut defendat catholicam veritatem.

Discipulus: Ista ratio non probat quod laicus sit debitor ut defendat veritatem, nisi fuerit a sacerdotibus requisitus. Quod innuit Chrysostomus cum dicit "laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit a sacerdotibus probatam quidem in scripturis, defendat". Ergo solummodo debet veritatem defendere quando sacerdotes probant sibi veritatem per scripturas et ipsum, ut defendat, requirunt.

Magister: Nonnullis apparet quod frivola est ista instantia seu responsio, tum quia, si laicus debitor est ut defendat veritatem quam audivit a sacerdotibus, multo fortius debitor est ut defendat veritatem quam legit in scripturis sacris, tum quia laicus potuit audire veritatem a sacerdotibus ante omnem impugnationem veritatis, igitur, etiam mortuis illis sacerdotibus, laicus debitor est ut veritatem quam audivit ab eis in scripturis quidem probatam defendat. Ad defendendum enim veritatem non debet movere laicum auctoritas sacerdotum, sed veritas et auctoritas scripturarum, et ita debet veritatem defendere quamvis minime a sacerdotibus requiratur.

Discipulus: Alias rationes ad assertionam predictam adducas.

---

448 dis…Error] cols.293-94 **453** 11…Nolite] col.667 **454** sicut[1]…extitit] 1 Dial. 6.93

---

448 patet] apparet Ly | quia] quod An Fi **449** possis] posset An Fi **450** fovere] favere Vc **451** manifesto] *omitted* Fi | consequens] eis *added* Ly | debent] debet Vc **452** debent] debet Vc licet Ly | impugnanti] impugnant Fi We **454** Nam] Fb Ly: *omitted* Bb An Fi We Vc **456** fiducialiter] Fb Ly: *omitted* Bb An Fi We Vc **459** sit] *omitted* Ly | debitor] est *added* An Ly **461** ut] defendat *added* Bb An Fi Ly probatam] quicunque *added* Fi **462** defendat] *omitted* Ly | solummodo] solum Ly **463** sibi] *omitted* An | defendat] defendant Vc **465** ista] *omitted* Ly **467** est] *omitted* Bb An We | legit…470 quam] *omitted* Fi **469** illis] *omitted* Ly **470** quidem] *omitted* Ly **474** predictam] prescriptam We Vc

Magister: Undecima ratio est hec. Ad illos spectat papam hereticum cohercere qui ipsum minime cohercendo a scelere nullatenus sunt immunes. Sed laici non sunt immunes a scelere si papam hereticum, cum clerici noluerint vel non potuerint, non cohercent. Ergo in hoc casu debent papam hereticum cohercere. Maior probatione non indiget. Minor probatur sic. Qui habent auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, habent etiam auctoritatem cohercendi hereticos negantes fidem Christi. Populus autem habuit auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, quia aliter non cohercendo a scelere fuissent immunes, cuius contrarium dicit Augustinus Psalmo 80, et ponitur 23 q. 3 c. ultimo, qui ait: "Ostendit Propheta nec illos immunes a scelere esse, qui permiserunt principibus Christum interficere, cum pro multitudine timerentur, et possent illos a facto, et se a consensu liberare. Qui desinit obviare, cum potest, consentit". Ergo consimiliter populus habet auctoritatem cohercendi papam hereticum et alios hereticos fidem catholicam destruentes si clerici eos noluerint vel non potuerint cohercere, nec est immunis a scelere si permittit pape heretico fidem corrumpere orthodoxam.

Duodecima ratio est hec. Non minus tenentur principes seculi fidem catholicam contra papam hereticum defensare quam teneantur socii socios et infirmos contra latrones defensare. Sed socii tenentur socios et infirmos contra latrones defensare, teste Ambrosio qui, ut legitur 23 q. 3 c. *Fortitudo*, ait: "Fortitudo, que bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitia est". Ergo multo magis, principes fidem catholicam contra papam hereticum quem nolunt vel non possunt clerici comprimere, tenentur cohercere.

Tertiadecima ratio est hec. Qui alium tanquam excommunicatum vitare tenentur, ipsum a se in firma custodia sequestrare debent, si aliter eius communionem vitare non possunt. Sed principes seculares et laici scientes papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum vitare tenentur, quia omnis hereticus sententia excommunicationis involvitur. Ergo principes

---

484 23…ultimo] col.898 (*Ostendit Propheta*) **494** 23…Fortitudo] col. 897

---

476 Sed…477 immunes] *omitted* Bb **477** cum] eum *added* Ly **478** potuerint] coercere *added* Ly **481** Christi] *omitted* We Vc **482** Christi] hereticos negantes fidem Christi *added* Fi | quia] et Ly **484** 80] 60 Ly | qui] *omitted* Ly **485** Christum] crucifigere et *added* Ly **486** a[2]] de Bb | Qui] enim *added* An Fi Ly **487** desinit] desi Fi | potest] perversis et non facit *added* W | consentit] Fb: consentire videtur W **492** hereticum] hereticam Bb | teneantur] tenentur An Ly **493** et] *omitted* Bb An Fi Ly **494** 23] 22 Ly **498** tenentur cohercere] *omitted* Bb **500** debent] deberent Ly | eius] post Bb **501** vitare] evitare Ly

seculares et laici scientes papam esse hereticum, ipsum a se sub firma custodia sequestrare tenentur, si eius communionem aliter vitare non possunt, quantumcunque non fuerunt a clericis requisiti.

Capitulum 100

Discipulus: De istis rationibus post completionem operis huius collationem habebo. Nunc autem peto ut indices quomodo ad rationes in contrarium respondere contingat, et primo dic ad que allegantur supra capitulo 98.

Magister: Ad illa unico verbo respondetur, quod auctoritates ibidem adducte sunt pure affirmative et ideo ex his ista negativa "heretici non sunt puniendi per laicos nisi fuerint a prelatis ecclesie requisiti" inferri non potest.

Discipulus: Ista est brevis responsio, de qua tecum alias conferam diligenter. Ideo ostende quomodo respondetur ad allegationes supra capitulo 91 adductas.

Magister: Ad primam illarum respondetur quod papa hereticus in casu prescripto, quando scilicet clerici nollent vel non possent eum corrigere, est de foro iudicis secularis quantum ad hoc quod potest ipsum in firma custodia detinere et prohibere ne in alios virus pravitatis heretice effundat. Potest etiam de ipso inquirere, ipsumque examinare sollicite et audire, sed non potest ipsum degradare, neque diffinitivam contra ipsum proferre sententiam, et in hoc defferetur futuris prelatis catholicis zelum Dei et fidei catholice habituris, quia, secundum nonnullos, degradatio pape heretici et prolatio sententie diffinitive contra ipsum essent prelatis ecclesie quibus Deus spiritum rectum infunderet reservande. Cum vero accipitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, respondetur quod hoc fallit in multis casibus (Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Cum non ab homine*, et c. *Perpendimus*, et Extra, *De apostatis et reiterantibus baptisma* c. 1, et Extra, *De vita et honestate clericorum* c. ultimo). Unde, sicut allegatum est prius, glossa 23 q. 5 c.

100.20 Extra…21 homine] col. 893 **21** c Perpendimus] col. 897 | Extra…22 1] col. 790 (*Preterea clerici)* **22** Extra…23 ultimo] col. 453 (*Ex literis*) **23** prius] 1 Dial. 6.99

---

504 seculares] *omitted* An | scientes] *omitted* We Vc | esse] *omitted* We Vc | ipsum] *omitted* We Vc | a se] *omitted* Ly **505** possunt] *omitted* Bb **100.2** huius] tecum *added* Vc | collationem] coll'onem An Vc **3** ad rationes] *omitted* Bb An Fi Ly **5** unico verbo] unica ratione Ly | quod] quia We Vc ille *added* Ly | ibidem] idem Bb **6** ex his] *omitted* Ly **8** qua] *omitted* An **9** ostende] ostendere An **10** illarum] illam An *omitted* Ly | respondetur] dicitur Ly **11** clerici] *omitted* An Fi | nollent] nollunt Fi **16** defferetur] differetur We | Dei…catholice] ex charitate Ly **17** nonnullos] non alios Fi **18** essent] a *added* Ly | Deus…19 reservande] Spiritus Sanctus infunditur reservate Ly **19** reservande] reserva[e] An **21** non] vero Ly **22** et[1]…baptisma] Fb: *omitted* W

Principes plures casus notat in quibus laici iurisdictionem habent super clericos, inter quos unus est cum clerici fidem volunt subvertere. Si autem aliquis clericus cupiens fidem subvertere ad forum pertinet iudicis secularis, potissime papa hereticus quem clerici nolunt vel non possunt corrigere ad forum spectabit iudicis secularis. Quia, si periculis minoribus oportet ocurrere, multo fortius necesse est maioribus periculis obviare, ut colligi potest ex verbis Gregorii decimi in generali concilio Lugdunensi (Extra, *De electione et electi potestate* c. *Ubi periculum*, libro sexto). Sed minus periculum immineret fidei si clerici inferiores fuerint pravitate heretica irretiti quam si papa conatus fuerit totam ecclesiam labe heretica maculare. Ergo, si quicunque clerici inferiores in quocunque casu spectant ad forum iudicis secularis, potissime debent iudices seculares et laici resistere pape heretico quando eum clerici nolunt vel non possunt cohercere.

Discipulus: Per istam rationem laici in hoc casu possent papam hereticum neci tradere corporali, quia in nonnullis casibus laici clericos hereticos licite possunt occidere.

Magister: Respondetur quod in omnibus causa est consideranda. Causa autem quare clerici heretici in nonnullis casibus fiunt de foro iudicis secularis est ut ad terrorem aliorum debite comprimantur. Similiter causa quare papa hereticus, quem clerici nolunt vel non possunt corrigere, est per laicos comprimendus, est ne fides catholica per papam hereticum comprimatur. Et ideo, ubi fides salvaretur catholica per solam detentionem vel captivationem pape heretici, laici ad aliam penam procedere non deberent. Ubi autem, papa hereticus in sola captivitate detento, periculum fidei probabiliter timeretur et per eius mortem fides salvaretur, ad necem corporalem pape heretici possent procedere laici ex zelo fidei orthodoxe.

---

30 Extra…31 sexto] col. 946. Cited in 1 Dial. 6.99

---

25 inter] *omitted* An | volunt] corrumpere vel *added* Bb An Fi | Si…26 subvertere] *omitted* Ly **26** pertinet] pertinent Ly **29** verbis] beati *added* Bb An Fi Ly **30** decimi] 110 Bb *omitted* Ly | De…potestate] Fb: de electionibus Bb An Fi Ly Vc de electoribus We **31** immineret] imminet An **34** debent] debet An **38** neci] nece Bb An | tradere] tradi Bb An Fi | in] *omitted* An **39** possunt] possent Ly **41** in] et Bb fiunt] fiant Ly **42** aliorum debite] aliquorum An Fi **43** quem clerici] *omitted* An corrigere] coercere Ly **44** per] *omitted* Fi **45** detentionem] vinculationem Ly **46** papa…47 hereticus] a papa heretico Ly **48** necem] mortem Ly | possent] possunt Fi **49** ex] *omitted* Ly

Discipulus: Licet sepe reperiatur cautum in iure quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis, tamen in multis casibus hoc fallit, quia per conditores legum quibus cavetur quod clerici non pertinent ad forum iudicis secularis plures casus excipiuntur, inter quos non invenitur casus de papa heretico, quia de illo casu in iure nunquam fit mentio. Ergo casus de papa heretico non debet inter casus alios computari, et ita papa hereticus nunquam spectabit ad forum iudicis secularis nisi per prelatos ecclesie fuerit traditus curie seculari.

Confirmatur hec ratio, quia eius est interpretari legem cuius est condere. Cum ergo conditor legum quibus cavetur quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis nunquam dictas leges taliter interpretetur ut casum de papa heretico excipiat, in nullo casu papa hereticus spectabit ad forum iudicis secularis nisi in quo, secundum exceptiones sacrarum canonum, aliquando clerici heretici fiunt de foro iudicis secularis, quin scilicet primo fuerint degradati et postea traditi curie seculari (Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam*, et c. *Excommunicamus*). Ergo consimiliter papa hereticus non spectabit ad forum iudicis secularis nisi antea fuerit degradatus et curie traditus seculari.

Magister: Respondetur quod non illius solius est interpretari legem cuius est condere, quod glossa (Extra, *De postulatione prelatorum* c. 1) insinuat manifeste. Nam diversas interpretationes legis enumerans, quarum prima est principis, legis videlicet conditoris, alia consuetudinis, alia iudicis, subiungit: "alia est que nec generalis nec necessaria, nec redigenda in scriptis, ut magistrorum". Ex quibus verbis habetur quod non solius condentis legem est interpretari eandem. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod interpretatio legis non videtur esse nisi quedam declaratio intellectus legis seu

---

63 Extra…abolendam] col. 780 **64** c Excommunicamus] col. 787 **67** glossa…1] col. 41 (*Ad hec*) | glossa…68 manifeste] Gloss, s.v. interpretatus, col. 99

---

50 spectant] spectent Ly **51** quia] qui Ly **54** illo] *omitted* An | Ergo] Ideo Ly **55** inter] in We | nunquam] *omitted* An **58** ergo] ideo Ly **59** interpretetur] interpretentur Bb **62** secularis] illi autem non fiunt de foro iudicis secularis *added* Ly **64** consimiliter] similiter Ly **65** seculari] Magister: Totam assertionem predictam melius intelliges, et per consequens magis advertes an aliquid contineat veritatis, si tibi monstravero quomodo ad confirmationem rationis tue respondetur.

Discipulus: Si ita est placet quod ab ipsa incipias *added* We Vc **66** non] est *added* An | est[1]] semper *added* Vc **67** De…prelatorum] Fb: De postulatis Bb An Fi We Vc De apostatis Ly **68** legis] legum Ly **69** legis…conditoris] legem condentis Ly **70** nec[1]] non Ly est *added* W | nec necessaria] Gl: *omitted* W | ut] *omitted* Ly **73** legis[1]] Ly: legum Bb An Fi We Vc | legis[2]] Ly: legum Bb An Fi We Vc

expositio aut apertio. Unde tunc solum videtur necessaria interpretatio legis quando ignoratur intellectus legis. Ex tribus autem causis potest ignorari intellectus legis.

Quandoque enim verba legis propter aliqua verba equivoca vel multiplicia in ipsa contenta possunt habere diversos sensus, quorum nullus repugnat neque iuri divino, neque iuri naturali, neque iuri positivo minime abrogato, et in hoc casu interpretatio legis solummodo spectat ad conditorem legis vel superiorem qui eandem legem condere posset, quia, sicut aliorum non est condere legem ambiguam, sic non est aliorum condere legem eandem sub determinato sensu, et per consequens non est aliorum asserere talem sub tali sensu debere intelligi.

Quandoque autem ignoratur ultimus intellectus legis propter ignorantiam iurium positivorum: quando, scilicet, nesciuntur exceptiones legis qui ex iure positivo dependent, et ideo necesse est declarare et exponere sive interpretari quomodo lex debet intelligi. Et talis interpretatio seu expositio sive declaratio intellectus legis spectat ad consuetudinem, que est optima legum interpres, et ad iudicem cuius est legum et consuetudinum habere peritiam, et ad magistros, hoc est in iure peritos, ad quos spectat notitiam legum habere.

Interdum autem ignoratur intellectus legum propter ignorantiam iuris divini vel iuris naturalis, sive rationis naturalis, aut etiam rationis accepte simul ex iure divino et naturali dictamine rationis.Verbi gratia, ut habetur Extra, *De sponsalibus* c. *Veniens*, papa mandat, statuendo legem, quod si quis invenitur cognovisse mulierem cui fidem dedit de matrimonio contrahendo, remanere debet cum eadem. Si quis autem attendat verba legis et nescierit ius divinum quo conceditur quod licet causa fornicationis uxorem dimittere, ultimum intellectum legis predicte nequaquam habebit. Item, ut habetur Extra, *De deposito* c. secundo, depositori licet pro voluntate sua depositum revocare, quod ignarus iuris naturalis quo cavetur ne ad patriam expugnandam depositum reposcatur nequaquam ultimate intelliget. Cum ergo ex ignorantia iuris divini et

---

93 Extra…94 Veniens] col. 665 **98** Extra…99 secundo] col. 517 (*Bona fides*)

---

74 aut apertio] apertior Ly | apertio] apericio Bb | necessaria] *omitted* Ly **75** quando…legis] *omitted* Bb **78** contenta] contempta We | neque] *omitted* Ly **80** vel] ad *added* We Vc **81** legem[2]] sicut *added* Bb An Fi We **82** sic] ita An Fi | legem] *omitted* Ly **84** propter] per Ly **85** legis] legum Ly **87** seu] *omitted* Ly **90** in] *omitted* Ly | quos] *omitted* Bb **91** legum] legis Vc **92** etiam] *omitted* Vc Ly | ex] a Ly **94** sponsalibus] sponsilibus Bb | papa] *omitted* Bb | invenitur] inveniatur Ly **96** cum] in Ly | nescierit] Bb Ly: nesciet An Fi nesciret We Vc **97** ultimum] verum Ly **99** depositori] depositoribus Vc | quod] tamen Ly **101** intelliget] intelligit Ly

iuris naturalis ignoratur intellectum legis, necessaria est interpretatio sive expositio et declaratio intellectus legis, et ista interpretatio seu declaratio legis principalissime spectat ad peritos iniure divino et philosophia morali, in tantum quod, si conditor legis non fuerit sufficienter instructus in scriptura divina et philosophia morali, interpretatio talis condite ab eo legis principalius spectat ad alios eruditos quam ad ipsum. Imo ipse posset et deberet in casu interpretationem legis sue ab eis recipere. Quemadmodum, secundum mundi sapientem, ad epikeiam spectat dicere in quo casu verba legis non sunt servanda, quod facit per agnitionem equitatis naturalis. Unde si rex illiteratus, experientia rerum et negotiorum peritia carens, statuat legem solum considerans ea que communiter accidunt, philosophus eruditus et expertus melius dicet in quibus casibus verba legis non sunt servanda, et profundiorem intellectum legis regalis habebit quam rex qui statuit eam.

Discipulus: Narratio suprascripta plura dubia, imo falsa, continere videtur, de quibus duo tantum ad presens reprobare conabor. Quorum primum est quod dicit aliquam legem esse ambiguam duos sensus habentem, quod Isidoro repugnare videtur. Isidorus enim, ut legitur dis. 4 c. *Erit*, asserit quod lex debet esse manifesta, "ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat". Lex autem ambigua diversos sensus habens est obscura. Ergo lex non debet esse ambigua. Secundum est quod dicit interpretationem legis ad peritos spectare. Hec enim Augustino, cuius verba ponuntur dis. supradicta 4ª c. *In istis*, obviare videtur. Ait enim: "In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent, cum has instituunt, tamen cum fuerint institute ac firmate, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas". Ex quibus verbis patenter habetur quod de legibus temporalibus iudicare non licet, et per consequens eas interpretari non licet.

---

108 secundum…109 epikeiam] Cf. Aristotle, *Nichomachean Ethics*, Bk. 5, ch. 10. **118** dis…Erit] col. 5 **122** dis…istis] cols. 5-6

---

102 legis] et ob hoc *added* Ly **103** et[2]…legis[2]] *omitted* Ly **105** conditor] institutor Ly **107** alios] aliquos Ly **109** in] *omitted* Ly **110** facit] fit Ly | rex] *omitted* Ly **111** statuat] statuit Ly **113** profundiorem] profunditorem An | regalis] legalis Bb *omitted* Ly **115** Discipulus] *omitted* An | suprascripta] supradicta Ly **116** de quibus] quorum Ly **117** esse] *omitted* Bb | Isidoro…118 videtur] Isidorus reputare videtur falsum Ly **118** legitur] habetur Ly **119** captionem] Fb: captione Bb An Fi We Vc captivatione Ly **121** Secundum] secundus Bb | Hec] hoc Ly **122** Augustino] Aug' An Ly | 4a] *omitted* Ly | istis] temporalibus *added* Ly | obviare videtur] *omitted* Ly **123** temporalibus] autem *added* Bb | legibus] legis Bb | quanquam] *omitted* Bb An Fi **124** instituunt] et *added* Bb

Magister: Ad primum istorum respondetur quod, quamvis quantum convenienter fieri potest lex debeat esse manifesta ne aliquid per obscuritatem in captionem constituat, tamen non est dicendum quin leges multe sic sint ambigue quod in eis verba multiplicia diversos habentia sensus ponuntur, cum etiam in lege divina talis diversitas et multiplicitas reperiatur, teste glossa, que, ad Galatos 6, super illud Apostoli "unusquisque onus suum portabit", ait contrarium: "quod hic dicitur, contrarium videtur precedentibus, ubi ait 'alter alterius onus suum portabit'", et declarans quod non est contrarium dicit "quod non est", scilicet contrarium precedentibus, "quia nomen oneris diversis modis accipitur. Multa enim sunt verba que diversis locis congruenter posita varie intelliguntur, sicut hic: nisi enim oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc tam vicine positis verbis: qui cum Paulo ante diceret 'alterius onera portabit', hic dicit: 'unusquisque onus suum portabit'". Ex quibus verbis patet aperte quod verba ambigua et multiplicia reperiuntur in lege divina, ergo nec ab humanis legibus est hoc negandum, et ita non est inconveniens quod lex humana possit diversis modis intelligi.

Ad secundum dicitur quod quamvis secundum intentionem beati Augustini de temporalibus legibus que sunt pure positive, postquam fuerint institute ac firmate, nec iudex nec alius debeat iudicare an sint servande vel non sint servande, quia constat quod servande sunt, licebit tamen non solum iudici sed etiam eruditis et doctis iudicare et indagare secundum quem intellectum servande sunt et secundum quem intellectum servande non sunt, et que exceptiones circa leges institutas servande sunt et que servande non sunt, sive in quibus casibus verba legis servanda sunt et in quibus casibus verba legis

---

132 teste glossa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum. In Epistolam ad Galatas*, P.L. t. 192, col. 163C **133** super…portabit] Galatians 6:5 **134** contrarium[1]] i.e to the point the Student just attempted to derive from Isidore. **140** ante diceret] Galatians 6:1

---

130 captionem] sci^{at} Bb contineat We Vc **132** que] An: *omitted* Bb Fi We Vc Ly **134** contrarium[1]] *omitted* Ly | hic] Gl *omitted* W **135** onus…portabit'] Vulg: onera portate W **136** est] *omitted* Bb An Fi | scilicet] hoc Ly | diversis] multis Ly **137** que] in *added* Ly | congruenter] Gl: continentur Bb An Fi We Vc *omitted* Ly **138** hic] hoc Ly | nisi…nomen] nomen oneris quod nisi Ly **140** tam…cum] est causa quare Ly verbis] Gl: *omitted* W | Paulo] Paulus Ly | 'alterius…portabit'] Gl: alter alterius onera portate W **142** lege] le Bb **143** ita] *omitted* Ly **145** secundum[1]] Ly: secundam Bb An Fi We Vc **146** fuerint] fuerunt Ly | ac] *omitted* Bb An Fi **147** sint[2]] *omitted* An Ly **148** sed…149 etiam] et Ly **150** et[2]] *omitted* Bb | et[2]…153 sunt] *omitted* Ly **152** verba[1]…servanda] Knysh: leges institute servande Bb We Vc | verba[1]…casibus[2]] *omitted* An Fi

servanda non sunt. Sic, secundum mundi sapientem, epikeia iudicat in quo casu verba legis non sunt servanda, utens naturali dictamine rationis, hoc est, utens iure naturali. Quia ex quo nulla lex positiva iusta potest esse contraria iuri naturali, lex quecunque humana in illo casu in quo si servaretur sicut verba sonant esset contraria iuri naturali minime est servanda. Sicut enim supra dictum est, lex humana, imo videtur quod lex nature (ut innuit Isidorus, prout recitatur dis. 1 c. *Ius naturale*) statuit quod res deposita quando reposcitur, restituatur. Et tamen, si quis gladium depositum reposceret ad occidendum seipsum vel alium innocentem iniuste, gladius depositus sibi restitui non deberet, quia qui in hoc casu restitueret gladium depositum ageret contra ius naturale, quo quilibet obligatur tantum flagitium et dispendium proximi prohibere, si potest.

Discipulus: Dic quomodo per predicta contingat refellere rationem quam feci.

Magister: Respondetur quod, licet in iure, cum contra regulam qua dicitur quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis excipiuntur casus in quibus regula illa fallit, non fiat mentio de papa heretico, tamen casus de papa heretico debet inter alios computari. Cuius ratio est: quia, sicut licet de multis que spectant ad ius naturale non fiat mentio in iure scripto, tamen facienda sunt cum occurrerit necessitas faciendi, ita licet in iure scripto non fiat mentio de casu in quo papa esset hereticus, tamen casus ille excipi debet quando papa incurrit hereticam pravitatem, et clerici nollent vel non possent eum cohercere.

Discipulus: Quare non excipitur casus de papa heretico si clerici nollent vel non possent eum cohercere, quando a conditoribus canonum, glossatoribus, et doctoribus excipiuntur casus in quibus illa regula fallit: "clerici non sunt de foro iudicis secularis".

---

159 dis…naturale] col. 2

---

153 Sic] sicut Ly | sapientem] sapientum Ly **155** iuri] iure Ly **156** illo] nullo Ly **157** iuri naturali] *omitted* Ly | enim] *omitted* Ly **158** est] similiter *added* Ly | videtur quod] et Ly | innuit] renuit Bb **159** res] rex Bb | reposcitur] reposcetur We **161** innocentem] nocentem Bb **162** gladium] *omitted* Ly | quo] ergo An **163** tantum] *omitted* Ly | si] *omitted* Fi **164** refellere] repellere Ly **166** cum] *omitted* Ly **167** excipiuntur] excipiantur Ly **168** fallit] licet *added* We | tamen…heretico$_2$] *omitted* Ly | de$_2$…heretico$_2$] *omitted* Bb **169** debet] tamen *added* Ly **170** tamen] *omitted* Bb **171** scripto] *omitted* Bb An Fi **173** nollent] nollet Bb nollunt Fi | possent] posset Bb possunt Fi | eum] eundem Bb Fi *omitted* We Vc **174** Discipulus…175 cohercere] *omitted* An | nollent] eum noluerint Vc **175** possent] potuerint Vc | eum] ipsum We Vc | a] cum Ly | glossatoribus] Ly: gloss' Bb An Fi We Vc **176** fallit] quod *added* Ly

Magister: Respondetur quod, sicut leges non feruntur nisi de his que sepe accidunt, et non de illis que accidunt raro vel nunquam, ita sepe a conditoribus legum et glossatoribus earundem ac doctoribus non excipiuntur casus in quibus regule generales fallunt, nisi illi qui sepe accidunt et non illi qui accidunt raro vel nunquam. Casus autem de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt corrigere raro vel nunquam accidit. De nullo enim papa heretico ante tempora nostra legitur quod clerici, saltem omnes, in cohercendo ipsum fuerint negligentes. Nam et Liberio pape heretico multi restiterunt viriliter, et Anastasium secundum hereticum multi clerici fortiter impugnaverunt et a communione eius se laudabiliter abegerunt. Et ita iste casus ante tempora nostra non videtur accidisse, et propter hoc conditores legum et glossatores earum aliique doctores, excipiendo casus in quibus regula fallit qua dicitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere non fecerunt mentionem. Et tamen iste casus multo magis excipiendus est quam alii casus quos conditores canonum et glossatores excipiunt.

Discipulus: Quare debet excipi casus iste.

Magister: Respondetur quod ideo debet excipi casus iste quia exceptio istius casus ex ratione evidenti, cui nulla lex humana preiudicari potest quoquo modo, patenter infertur.

Discipulus: Que est illa ratio.

Magister: Ratio est hec. Ille casus a regula generali excipi debet quo non excepto detrahitur honori divino, fides periclitatur catholica, et detrimentum ac periculum et dispendium spirituale omnium fidelium procuratur. Hec est de se manifesta, quia contra honorem divinum nulla regula est servanda. Iterum, nulla lex humana que vergat in periculum fidei et dispendium salutis eterne ab homine statui potest. Si enim pacta, promissiones, vota et iuramenta que vergunt in interitum salutis eterne servanda non sunt secundum canonicas sanctiones, ratione consimili leges humane quecunque in eo casu in quo vergerent in

---

179 accidunt[1]] *omitted* Fi | et…accidunt[2]] non de his que Bbm | illis] his Vc **180** earundem] eorundem Bb An Fi Ly **182** vel nunquam] *omitted* Ly **184** ipsum] papam hereticum Ly **185** pape] papa Bb An Fi | restiterunt] resisterunt Bb An Fi **186** secundum] *omitted* Ly **187** eius] cuius An Fi | se] *omitted* Ly | abegerunt] abierunt We **188** earum] earundem Ly **191** tamen] ideo Ly **195** casus] *omitted* Bb An Ly iste] *omitted* Ly | istius] *omitted* Ly **196** ex ratione] exco¯e An **201** de se] *omitted* Ly **202** servanda] observanda Ly **203** vergat] cedit seu vergit **204** pacta] et *added* Vc **205** interitum] fatum Fi **206** humane] *omitted* Ly | eo] illo Ly

periculum fidei catholice et dispendium spirituale fidelium non sunt servande. Sed casu predicto de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt cohercere non excepto a regula illa "clerici non sunt de foro iudicis secularis", honori divini detrahitur, quia inferiores, cum facile sequantur exempla maiorum, a vero culto Dei papam hereticum imitando se subtraherent. Fides etiam periclitatur catholica, quia, si, teste beato Hieronimo, ut legitur 24 q. 3 c. *Resecande*, "Arrius in Alexandria una scintilla fuit quia non statim oppressus est totum orbem populatus est", multo magis papa hereticus, si non fuerit statim extinctus, eius flamma heretice pravitatis totum populabitur orbem, inficiendo labe heretica Christianos. Et ita, si casus ille non excipitur a regula memorata, fides periclitatur ecclesie, et per consequens detrimentum et periculum ac dispendium spirituale omnium fidelium procuratur.

Quare ille casus est excipiendus omnino, nec papa de plenitudine potestatis posset statuere quod casus ille non exciperetur, quemadmodum, ut notat glossa dis. 40 c. *Si papa*: "Nunquid posset papa statuere quod non posset accusari de heresi. Respondetur quod non quia ex hoc periclitaretur tota ecclesia". Iterum, quod casus ille debeat excipi probatur ex hoc quod, teste Isidoro, ut habetur dis. 4 c. *Erit lex* "nullo privato commodo, sed pro communi utilitate civium" debet conscribi lex. Lex ergo que esset contra utilitatem civium non esset lex. Sed si casus ille de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere ab illa lege qua cavetur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis non exciperetur, esset contra utilitatem civium christianorum, ergo non esset vera lex sed falsa, iniqua, et iniusta, quare non esset servanda, quia Isaie 10 scribitur: "Ve qui condunt leges iniquas".

---

212 24…213 Resecande] col. 995 **220** glossa…221 papa[1]] Gloss, s.v. a fide devius, col. 195 **223** dis…224 lex] col. 5 **229** Isaie 10] Isaiah 10:1

---

208 Sed] in *added* Ly **210** detrahitur] distrahitur We **211** culto] cultu Fi | Dei] *omitted* Ly | subtraherent] subtrahent An **212** periclitatur] periclitaretur Vc | si] sicut Bb An Fi Ly **213** Arrius] qui *added* W | quia] sed quoniam Ly | est] Fb Ly: fuit Bb An Fi We Vc per *added* Ly **214** orbem] eius flamma *added* Ly | populatus] populata Ly **215** populabitur] depopulabitur Ly **220** posset] *omitted* Fi | statuere] facere Ly exciperetur] excipietur Bb | quemadmodum] *omitted* Ly **221** papa[1]] dicens *added* Ly Nunquid] Gl Ly: non An Fi We Vc | Nunquid…papa[2]] *omitted* Bb **222** Respondetur… non] Gl Ly: *omitted* Bb An Fi We Vc posset statuere quod non posset accusari *added* Ly | tota ecclesia] Gl: fides ecclesie W **223** hoc] *omitted* An We Vc | quod[2]] quia Ly **224** lex] *omitted* Ly | nullo] modo *added* Bb An Fi | pro] non An **225** conscribi] scribi An Fi | Lex] *omitted* Bb An Fi We Vc | si] *omitted* We **226** illa] ipsa Ly **228** civium] *omitted* Ly **229** esset] est An | quia] secundum *added* Ly | 10] 18 We 50 Vc

Discipulus: Contra predicta impugnatio fortis occurrit, quia, si verba legum in quibusdam casibus qui non sunt excepte in legibus non essent servanda, posset ad libitum quilibet excipere casus a lege quos vellet, et dicere "in istis casibus verba legis sicut sonant non sunt servanda", et ita ex lege nulla haberetur certitudo quando verba legis essent servanda et quando non essent servanda.

Magister: Ad hoc respondetur quod non licet cuilibet excipere casum ad libitum, et dicere verba legis in tali casu non sunt servanda, sed si dicit verba legis in tali casu non sunt servanda, oportet quod hoc ostendat per legem superiorem, vel per rationem evidentem. Et si altero istorum modorum patenter ostendit verba legis in tali casu non esse servanda, standum est dicto suo, non quia ipse dicit, sed quia lex superior vel ratio evidens hoc ostendit. Et ratio huius est quia nulla potest esse lex que legi superiori vel aperte rationi repugnat. Unde, quecunque lex civilis vel canonica repugnat legi divini vel rationi aperte, non est lex. Eodem modo, verba legis canonice vel civilis in illo casu in quo repugnarent legi divine, scilicet scripture sacre, vel rationi recte, non essent servande.

Discipulus: Ad quem pertinet iudicare verba legis canonice vel civilis repugnare scripture divine vel rationi recte.

Magister: Respondetur quod hoc iudicare per modum doctrine et simplicis assertionis spectat ad eruditum in scriptura divina, et ratione naturali ac philosophia morali pollentem. Hoc autem iudicare ex auctoritate officii, alios obligando ad hoc servandum et tenendum, spectat ad conditorem legis de consilio peritorum in scripturis sacris et naturali precellentium ratione.

Discipulus: Ergo secundum predicta theologi et philosophi haberent iudicare de intellectu legum civilium et canonicarum.

Magister: Conceditur quod ultimum iudicium de intellectu legum civilium et canonicarum est reservandum theologis et philosophis, quemadmodum ultimum iudicium de aliquo dubio in scientia inferiori reservandum est scientie

---

256 ultimum…257 philosophis] See *Political Ockhamism*, pp. 205-215.

---

231 legum] legis Fi Vc **238** legis] legum Ly | sunt] esse Vc **240** ostendit] ostenderit We Vc | legis] legum Ly **242** legi] lege Bb | repugnat] repugnet Vc Ly | Unde…243 repugnat] *omitted* Bb **243** vel canonica] *omitted* Ly **244** Eodem modo] et eadem An Fi in^{2}] *omitted* Ly **251** alios] *omitted* Ly **252** servandum] servande Bb | de] cum Ly **253** precellentium] pollentium Ly **255** canonicarum] canonum Ly **256** Magister…257 canonicarum] *omitted* Bb **257** canonicarum] canonum Ly | reservandum] servandum Ly theologis] theologiarum Bb

superiori, eo modo quod per principia iudicandum est de conclusione que sequitur ex principiis.

Discipulus: De hac materia tactum est supra libro primo. Ideo transi, et narra quomodo respondetur ad secundam rationem supra 91º capitulo adductam.

Magister: Respondetur quod nonnunquam ad iudicium secularem spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, et hoc dupliciter. Uno quidem modo per seipsum, quia ipse tenetur multa scire per que potest in causa heretice pravitatis in multis casibus iudicare, etiam absque aliorum consilio peritorum. Si enim aliquis Christianus dixerit fidem christianam esse falsam et malam, iudex secularis non debet indigere consilio ut sciat an talis sit tanquam hereticus condempnandus, sed ipsemet tenetur scire quod talis est hereticus reputandus et pro heresi condempnandus. Similiter, si quis docuerit quod Christus non fuit natus de virgine, vel quod non fuit passus, vel quod non resurrexerit, vel quod non est unus Deus, vel quod non sunt tres persone in Deo, iudex secularis tenetur scire quod talis est hereticus. Et ita, sicut iudex secularis multa ad fidem spectantia orthodoxam credere tenetur explicite, ita in multis casibus per seipsum potest cognoscere quid est tenendum in causa heretice pravitatis.

Alio modo potest cognoscere de causa heretice pravitatis requirendo consilium peritorum, quemadmodum de multis casibus civilibus cognoscit, nesciendo in eis per seipsum quid rectum, quid obliquum, nisi per informationem aliorum decernere. Cum enim coram iudice aliquis accusatur de falsa moneta, sepe iudex nescit discernere per seipsum an moneta de qua est questio sit falsa vel vera, et ideo antequam sententiam proferat requirit monetarios, quos iuramento vel alio modo licito astringit ut sibi de dicta moneta indicent veritatem. Et ita in quam plurimis casibus iudex secularis, qui non habet omnes artes et omnes naturas rerum scire, de consilio aliorum profert

---

261 supra…primo] 1 Dial. 1.6-14, *passim*.

---

261 tactum] dictum Ly | narra] monstra Ly **264** quidem] *omitted* Ly **265** quia] et *added* Ly **266** etiam] et Vc **267** esse] *omitted* Ly **268** an] ut An **269** reputandus] iudicandus Vc **270** condempnandus] et *added* Vc **271** non¹] *omitted* Bb | resurrexerit] resurrexit Vc **272** in Deo] *omitted* We Vc **275** quid…heretice] *omitted* Bb **277** casibus] causis We Vc | casibus…278 seipsum] criminibus contingit ex informatione aliorum in quibus nesciret Ly | cognoscit] cognoscet Vc **279** informationem] Bb Vc Ly: informatione W | decernere] discutere Ly **280** sepe iudex] *omitted* Ly | est] fit Ly fit An (*cancelled*) **281** vel] et Ly **282** licito] tali Ly de] *omitted* Bb | dicta] *omitted* Ly **283** indicent] indigent Bb | quam] pluribus An Ly casibus] causis Vc **284** habet] potest We Vc | omnes²] *omitted* Ly

sententiam, quia in talibus causis quampluribus per seipsum non posset cognoscere quomodo eum oporteat iudicare. Sic dicunt de iudice seculari in multis casibus respectu cause pravitatis heretice, quia in multis casibus indigeret consilio in sacris literis peritorum. Si enim aliquis Christianus accusaretur coram iudice seculari in biblia minime erudito quod pertinaciter asseverit beatum Paulum fuisse conversum ante passionem Christi, quemadmodum quidam magnus canonista dixit, et in scripturis suis reliquit, quod beatus Paulus fuit unus de duodecim apostolis qui sequebantur Christum antequam pateretur, iudex secularis nesciret per seipsum dare sententiam, sed requisito consilio peritorum in scripturis sacris ex quibus penderet questio supradicta, posset secure dare sententiam. Ubi autem iudex secularis nec per se nec per consilium suum posset scire aperte que esset veritas in aliqua questione mota de fide, in tali casu se intromittere non deberet.

Ad propositionem igitur applicando dicitur quod, si papa hereticus teneret fidem christianam esse falsam, vel non esse tres personas distinctas in divinis aut aliquid huiusmodi, quod iudex secularis per seipsum vel per consilium et informationem peritorum posset aperte cognoscere esse hereticum, secure posset papam hereticum iudicare, si clerici nollent vel non possent ipsum debite cohercere.

Cum vero dicitur quod ad iudicem secularem non pertinet causa fidei vel Dei, respondetur quod dicere causam fidei vel Dei nullo modo spectare ad iudicem secularem et laicos est omnino insanum, et est verbum clericorum avarorum et superborum, qui omnino ab ecclesia Dei laicos conantur excludere, ut, ipsis laicis exclusis ab ecclesia, clerici laicorum domini reputentur, cum tamen, sicut sepe allegatum est prius, in scriptura sacra nunquam laici ab

---

290 quidam…292 pateretur] This as yet unidentified canonist seems to have been reporting a venerable if obviously erroneous tradition. Centuries before Ockham, speaking at the 2nd Council of Limoges (November 1028) a certain "Petrus presbyter" had mentioned that "multi hodieque non advertentes Paulum putant esse de duodecim", adding that many included St. Paul "in duodecim apostolorum serie per canonem Missae et per alia loca" (PL, t. 142, cols. 1359B, 1362A).

---

285 sententiam] *omitted* An | causis] casibus An Ly **286** quomodo] *omitted* Fi | eum] *omitted* Ly | Sic] si An **287** indigeret] indigent An **288** in] *omitted* Bb An Fi accusaretur] accusaret An Fi **289** asseverit] asseruit Vc Ly **291** canonista] cononista Bb An | reliquit] relinquit An Fi **293** sed] de *added* Ly **295** secure] scire Ly | dare] *omitted* Bb | nec[1]…se] *omitted* Ly | per[2]] alium *added* Bb An **299** vel] *omitted* Ly **300** et…301 informationem] *omitted* Ly **302** nollent] nolunt Fi | non] *omitted* Bb possent] posst' Fi **305** spectare] spectat An **306** et[1]] vel Ly | est[1]] esset Ly **307** omnino] ideo Ly **308** exclusis] possent *added* Ly | clerici] *omitted* Ly | reputentur] reputari Ly **309** tamen] autem Fi *omitted* Ly | prius] *omitted* Ly

ecclesie nomine excludantur, sed ubicunque in scripturis sacris nomen "ecclesie" viros et mulieres clericos et laicos comprehendat. Causa igitur fidei et Dei secundum istos spectat ad laicos, quemadmodum fides spectat ad laicos, et sicut Deus ita est Deus laicorum sicut clericorum, sic causa fidei spectat ad clericos et etiam ad laicos. Si enim causa fidei et Dei nullo modo spectaret ad laicos, laici nec fidem deberent defendere, nec hereticos evitare, nec in prosecutione cause fidei prelatis assistere, nec in aliquo se intromittere de hereticis etiam per ecclesiam condempnatis, que sunt insana censenda. Causa igitur fidei, que est causa Dei, aliquo modo spectat ad laicos.

Principalius tamen spectat ad prelatos ecclesie, quia prelati ecclesie non solum hereticos laicos, quando per alios laicos minime cohercentur, sed etiam hereticos clericos possunt debite cohercere, de quibus laici iudicare non possunt nisi clerici eos noluerint vel non potuerint castigare. Secundario autem causa fidei spectat ad laicos, quia laici etiam clericos, imo etiam papam hereticum, possunt et debent, ne virus sue perfidie transfundat in alios, prohibere, si eum clerici noluerint vel non potuerint cohercere.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritates ubi prius adductas.

Magister: Ad primam respondetur quod cum de causis Dei agitur, et sacerdotes Christi suum officium digne et sollicite exequuntur, imperatores et reges debent voluntatem suam sacerdotibus Christi, recipiendo eorum informationem et consilia ac stando eorum iudicio in hiis que ad ipsos pertinent iudicare, subdire, non preferre. Ubi autem sacerdotes averterentur a fide, vel in causis Dei essent dampnabiliter negligentes, imperatores et reges deberent voluntatem suam sacerdotibus non subdere sed preferre. Et sic intelligenda sunt verba Felicis pape, qui per verba sua honorem Dei intendebat. Et ideo, quia esset contra honorem Dei quod reges voluntatem suam subderent sacerdotibus

---

334 verba[1]…pape] col. 20 (*Certum est*)

---

310 sacris] divinis We Vc **311** clericos] Vc: *omitted* W | et[2]] *omitted* An Fi **312** istos] istas Bb | quemadmodum…laicos[2]] *omitted* Ly **313** Deus[1]…clericorum] Deus est Deus clericorum ita est Deus laicorum Ly | spectat…314 laicos] que spectat ad clericos etiam spectat ad laicos Ly **314** enim] etiam Ly | spectaret] spectat Fi **315** deberent] Domini Ly **316** cause] *omitted* Ly | de] *omitted* Bb **317** condempnatis] deberent *added* Ly **318** igitur] enim Bb ergo We Vc | fidei] *omitted* Ly | laicos] prelatos Fi **320** quando…cohercentur] cohercent Ly **321** hereticos] *omitted* Ly **322** eos] *omitted* Ly **324** transfundat] transfundant Bb transferant Ly **326** ubi prius] supra Ly **327** Ad primam] We Vc: *omitted* Bb An Fi Ly | Dei] fidei Ly **330** ac stando] *omitted* Ly **332** deberent] We Vc: debent Ly *omitted* Bb An Fi **334** qui] *omitted* Fi

hereticis et negligentibus seu laborantibus ad subversionem fidei orthodoxe, noluit Felix papa quod reges in hoc casu suam subderent sacerdotibus voluntatem.

Ad auctoritatem Nicholai pape respondetur quod verba eius non possunt nec debent sine omni exceptione intelligi. Tunc enim clerici incorrigibiles, falsarii, et heretici per ecclesiam condempnati et curie traditi seculari per iudices seculares nullo modo iudicari deberent, que tamen constat esse falsa. Verba igitur Nicholai pape cum exceptionibus suis debent intelligi. Potissima autem exceptio est quando papa est hereticus et clerici eum nolunt vel non possunt corrigere. Ergo cum ista exceptione potissime verba Nicholai debent intelligi.

Ad tertiam autem auctoritatem respondetur quod Theodosius Iunior, scribens synodo Ephesine, noluit quod Candidianus comes se de piis dogmatibus que in eadem synodo tractabantur intromittere attemptaret, quia illa pia dogmata de quibus tractabatur sufficienter poterant terminari per sacerdotes qui convenerant. Cum vero dicit "illicitum namque est eum, qui non sit in ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus", respondetur quod hec verba non possunt nec debent intelligi sicut prima facie sonant. Tum quia tunc nunquam magistri theologie aut alii literati in decretis et scripturis divinis qui non essent episcopi deberent ecclesiasticis tractatibus interesse, tum quia tunc imperatores nunquam deberent concilio generali in quo tractaretur de questione fidei interesse, que falsa sunt et absurda. Debent ergo verba predicta sic intelligi: quod illicitum est eum qui non sit in ordine episcoporum, tanquam sit presidens episcopis, ecclesiasticis intermisceri tractatibus, quando per episcopos rite et ordinate tractantur. Ubi autem episcopi convenirent in subversionem fidei

339 auctoritatem…pape] col. 338 (*Denique*) **346** tertiam…auctoritatem] col. 339 (*Satis evidenter*)

337 suam] suo Ly | subderent] *omitted* An Fi **339** respondetur] dicitur Ly **340** falsarii] *omitted* Ly **341** et[1]…seculari] *omitted* Fi **344** eum] *omitted* Ly | possunt] *omitted* Bb **346** autem] *omitted* We Ly | Iunior] Bb We Vc: minor An Fi Ly **347** Ephesine] Ephesinei An Fi | se] sic Fi | piis] hiis Bb *omitted* An | dogmatibus] degradationibus Ly **348** illa] We Vc: eius Bb An Fi Ly | pia] impia Ly **349** convenerant] qui tanquam periti et zelo fidei christiane (orthodoxe Vc) accensi consilio predicti comitis in huiusmodi non egebant *added* We Vc **350** vero] ergo Bb | namque] enim Ly | sit] est Ly **351** intermisceri] intromisceri Ly **352** non] *omitted* Bb | tunc] omitted Ly **353** magistri] magister Ly | alii literati] alius literatus Ly **354** essent…deberent] esset episcopus deberet Ly | deberent] debent Fi | tunc…355 nunquam] etiam imperatores non Ly **356** sic] sicut precedentia Ly **357** quod] quia Ly | presidens…358 episcopis] episcopus Ly **358** tractatibus] et *added* Ly

catholice, deberet laicus catholicus non solum eis preesse, sed eos debite cohercere quando per alios clericos coherceri non possent.

Ad quartam auctoritatem similiter repondetur quod imperatores non debent indebite usurpare que solis sacerdotibus conveniunt. Sed detinere papam hereticum quando clerici nollent vel non possent eum corrigere non convenit solis sacerdotibus, sed competit laicis orthodoxis, ideo etc.

Ad quintam auctoritatem dicitur quod si imperator est Catholicus, filius est secundum Iohannem papam ecclesie catholice, non heretice, non presul ecclesie catholice, sed presul (hoc est superior) est et iudex ecclesie heretice, quando clerici ecclesiam hereticam nolunt vel non possunt corrigere. Et ideo "quod ad religionem competit discere" a Catholicis "ei convenit, non docere", tanquam habens predicandi officium, quia "habet privilegia potestatis sue, que administrandis legibus publicis divinitus consecutus est" inquantum solummodo imperator. Sed inquantum imperator christianus non solum ad ministrandum legibus secularibus debet intendere, sed ei incumbit hereticos clericos, etiam papam hereticum, quando ecclesiastica potestas deficit, cohercere. Et ideo imperator circa dispositionem celestis ordinis nichil usurpet indebite, quia ad sacerdotes catholicos non hereticos Deus voluit que ecclesie dispensanda sunt pertinere principaliter, non ad seculi potestates principaliter, nec etiam non principaliter quantum ad sacramenta ecclesie dispensanda. Quantum vero ad clericos ordinandos et recipiendos si remeaverint de errore, non debent se imperatores intromittere, nisi supplendo malitiam vel negligentiam aut impotentiam vel ignorantiam sacerdotum. Verba igitur Iohannis pape sane debent intelligi, ut in detrimentum fidei orthodoxe nullo modo redundent.

---

362 quartam auctoritatem] col. 20 (*Imperium vestrum*) **366** quintam…dicitur] col.341 (*Si Imperator*) **369** quod…370 discere] *ibid.* **370** ei…docere] *ibid.* **371** habet…372 est] *ibid.*

---

361 possent] possunt Ly **362** similiter] *omitted* Ly **365** ideo etc] *omitted* Vc **366** si…Catholicus] imperator catholicus Ly **367** heretice] et *added* Ly | non[2]] est *added* Ly **368** quando] cum An Fi **369** quod] Fb: quo W **370** competit] ei *added* Ly | ei convenit] *omitted* Ly **371** que…372 administrandis] ad que ministrandum Ly **372** administrandis] Bb We Vc: administrandum An Fi | consecutus] constitutus Ly | est] nec *added* Ly **373** christianus] est *added* Bb An Fi Ly | ad ministrandum] administrandum Ly ministrandum] ministrandis We Vc **374** etiam] et Vc **375** ecclesiastica] ecclesie Ly **376** usurpet] usurpat Vc usurparet Ly **377** non] autem *added* Ly | que] in *added* Ly dispensanda] disponenda We Vc **380** ordinandos] ordinatos qui heretici facti sunt corrigendos Ly | si] *omitted* An | remeaverint] We Vc remanserint Bb An Fi remanserint in errore Ly **381** vel negligentiam] *omitted* Fi **382** igitur] hec *added* Ly

Discipulus: Quomodo possent in detrimentum fidei redundare.

Magister: Respondetur quod verba Iohannis pape in detrimentum fidei orthodoxe redundarent si in nullo casu imperator vel iudex secularis posset papam hereticum cohercere, quia, si papa esset hereticus et omnes clerici una cum papa, excepti duobus vel tribus episcopis quos papa hereticus in vinculis detineret, in multitudine populi christiani periclitaretur fides, nisi laici possent compescere hereticos et catholicos liberare.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Cypriani.

Magister: Respondetur quod beatus Cyprianus loquitur in casu in quo pontifices non sunt heretici, nec sunt in suo officio negligentes.

Discipulus: Video quod omnes auctoritates de hac materia uno modo exponuntur, quod videlicet intelligendi sunt quando non deficit potestas ecclesiastica. Quando autem defecerit potestas ecclesiastica, locum non habent. Ideo dic quomodo ad tertiam rationem respondetur.

Magister: Respondetur quod omne crimen ecclesiasticum spectat in aliquo casu ad iudicem secularem. Aliter enim pater filium pro crimine heresis cohercere non posset. Aliter etiam iudex laicus clericum dampnatum pro heresi et curie traditum seculari iudicare non posset.

Discipulus: Executio sententie late contra clericum pro crimine ecclesiastico, puta pro crimine heresis vel alio crimine ecclesiastico, spectat ad laicum, sed examinatio cause et pronuntiatio sententie non spectat ad laicum. Unde illa punitio hereticorum fit auctoritate ecclesie, et ita magis eam facit ecclesia quam iudex secularis.

Magister: Videtur nonnullis quod minime habeas sacrorum canonum intellectum, quia iudex secularis, puniendo clericos hereticos ab ecclesia condempnatos et curie traditos seculari, non est merus executor sententie per ecclesiasticum iudicem late. Tunc enim nullam penam posset infligere nisi per ecclesiasticum iudicem taxatam, quod falsum est. Iudex ergo secularis non est in

---

391 auctoritatem Cypriani] col.21 (*Quoniam*)

---

384 fidei] *omitted* Ly **386** orthodoxe] catholice We Vc *omitted* Ly **387** quia] *sed* Ly **389** fides…390 liberare] *omitted* Fi **390** et catholicos] *omitted* Bb **393** sunt[2]] *omitted* Ly **396** defecerit] deficeret Vc Ly **399** enim] non omnis Ly **400** non] *omitted* Ly dampnatum] condemnatum Ly | pro] de Vc **403** ecclesiastico[1]] aliquo Vc | vel… ecclesiastico[2]] *omitted* Ly | crimine[2]] modo An **408** hereticos] *omitted* Ly **409** merus] tantum Ly

hoc casu merus executor, et per consequens habet in hoc casu de clerico heretico iudicare. Ad convincendum tamen ipsum de heretica pravitate sufficit sibi quod convictus fuerit in alio iudicio, et ideo solum sibi iudicialiter debitam penam imponit. Et ita videtur quod crimen ecclesiasticum in aliquo casu spectat ad iudicem secularem. Quare tunc potissime spectat cum papa est hereticus et clerici nolunt vel non possunt cohercere eundem.

Ad decretum autem 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico*, respondetur quod decretum illud loquitur in casu quando tota potestas ecclesiastica non deficit. Quando autem tota potestas ecclesiastica deficeret, aliter esset tenendum.

Discipulus: Hoc videtur contra iura. Dicit enim glossa 11 q. 1 c. 1 quod propter negligentiam iudicis ecclesiastici clericus non potest conveniri coram laico, licet econverso propter desidiam iudicis secularis causa secularis coram iudice ecclesiastico sit tractanda.

Magister: Respondetur quod glossa loquitur in casu in quo non tota ecclesiastica potestas deficeret. Licet enim episcopus negligeret facere iustitiam de clerico, non esset ad secularem iudicem recurrendum, quia ad papam posset haberi recursus. Sed si nullus esset papa et nullus esset clericus qui posset et vellet de clerico, qui fidem esse falsam publice predicaret, iustitiam adhibere, ne tantum fidei periculum immineret, esset clericus per laicos saltem detinendus.

Ad rationem vero qua probatur quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem non spectat, respondetur quod ad decentiam iudicis qui per seipsum ex consuetudine audit, examinat, et diffinit causas, spectat quod habeat notitiam illarum legum et iurium secundum que est in causis huiusmodi iudicandum. Et ideo qui ex consuetudine per seipsum audit, examinat, et diffinit in causis de criminibus ecclesiasticis, et maxime de crimine heresis, decet ut non solum in notitia canonum, sed etiam in scripturis divinis sit peritus et etiam exercitatus. Sed non est simpliciter necessarium quod ille qui non ex consuetudine per

---

418 11…clerico] col. 640 **421** Dicit…11] Gloss, s.v. quod clericus, col. 900 | c 1] col. 627 (*Nemo unquam episcopum*)

---

413 sibi] *omitted* Ly **415** spectat] spectet Bb An Fi **416** est] esset Ly **417** nolunt] nollent Ly | possunt] possent Ly **418** cum clerico] in hoc Ly **419** deficit…420 ecclesiastica] *omitted* Fi **420** deficeret] deficit Ly **423** desidiam] defectum Ly **429** vellet] nollet Ly | qui…adhibere] publice delinquente iustitiam facere deberent laici iustitiam adhibere Ly | adhibere] adhiberet Bb exhibere We Vc | ne] et sic etiam ubi Ly **430** saltem] *omitted* Ly **431** qua] quia Bb **433** audit] et *added* Ly **435** qui] *omitted* An | de…436 criminibus] criminalibus et Ly **436** decet] dictum An **437** etiam₂] *omitted* Ly

seipsum huiusmodi causas examinat, sed aliis committit, notitiam habeat, presertim excellentem, legum et iurium secundum que oportet iudicem in causis huiusmodi iudicare, sed sufficit quod habeat peritiam iudicandi.

Aliter enim nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset in scripturis divinis excellens, cum tamen constat sepe in sacra pagina simplices fuisse ad papatum assumptos. Constat enim quod ad summum pontificem sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c. *Quotiens*). In causis autem fidei potissime et principalissime oportet secundum sacras litteras iudicare. Ergo, si iudex in talibus causis debet habere notitiam precellentem iuris secundum quod oportet iudicare, nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset excellens in sanctarum notitiam scripturarum. Iterum, nullus posset eligi in episcopum nisi haberet notitiam decretorum et decretalium, quia secundum decreta et decretalia oportet in causis ecclesiasticis iudicare.

Videtur ergo dicendum quod cum aliquis tractat causas aliquas, eas aliis committendo et de consilio aliorum, non est necesse quod habeat legum secundum quas iudicare debet notitiam precellentem. Ergo quando cause alique non spectant ad iudicem nisi in casu speciali et qui raro accidit, non est necesse quod iudex iuris secundum quod iudicare debet notitiam habeat precellentem. Cause autem fidei in casu speciali et qui raro accidit spectant ad iudicem secularem, ut scilicet iudex secularis per seipsum causam fidei examinet et in ea diffiniat absque consilio aliorum in sacra pagina peritorum. Hoc enim nunquam debet facere nisi quando omnes in sacris literis eruditi quorum posset habere consilium aperte contra fidem errarent, et ideo non est necesse quod iudex secularis notitiam habeat precellentem scripture divine, sed sufficit sibi pro multis casibus, qui tamen raro vel nunquam accidunt, quod aliqualem notitiam explicitam fidei habeat orthodoxe, quam habere tenetur, quemadmodum omnes Christiani aliqua tenentur credere explicite, que debent tam firmiter credere quod si omnes clerici mundi et in sacra pagina eruditi contraria affirmarent,

---

445 24…Quotiens] col. 970

---

440 iurium] notitiam *added* Ly | causis] *omitted* Ly **441** quod] *omitted* An **442** nullus] quis non Ly | eligi] elegi Bb **445** autem] enim Ly **446** secundum] quod An **447** oportet] posset Ly **449** notitiam] notitia Vc Ly **452** eas] *omitted* Ly **453** et] *omitted* Fi **454** precellentem] excellentem Ly | Ergo] multo fortius *added* We Vc **455** spectant] spectat Bb We | nisi] *omitted* Fi | et] *omitted* Ly **461** non] in Bb **464** explicitam] explicatam Bb **466** et] *omitted* Ly

docerent, predicarent, assererent, et tenerent, laici eis credere non deberent, sed eos redarguere, reprobare, et acriter reprehendere tenerentur. Et ideo in talibus casibus, quando scilicet clerici errarent contra illa que laici credere tenentur explicite, omnes laici christiani ratione utentes et discreti, quales debent esse iudices in quibuscunque causis, habent sufficientem peritiam ad iudicandum in talibus causis de clericis quibuscunque.

Discipulus: Mirabile est quod idiota de clerico, imperitus de perito, illiteratus de literato in his que ad sacras literas spectant debeat vel valeat iudicare, et tamen si ad hoc aliqua exempla possunt adduci libenter scirem.

Magister: Ad hoc probandum exempla plurima allegantur. Si enim omnes in sacra pagina eruditi una cum papa et cardinalibus omnibus predicarent, assererent, et docerent fidem christianam esse falsam et malam, et legem Iudeorum vel Sarracenorum esse servandam, laici illiterati per notitiam fidei quam in ecclesia didicerunt essent iudices eorum idonei quantum est ex parte scientie vel peritie seu notitie, licet aliqui non essent iudices eorum idonei propter carentiam iurisdictionis et potestatis.

Item, si omnes clerici mundi assererent Christum non fuisse crucifixum, vel non esse venturum ad iudicium, vel animas reproborum non esse in inferno, vel aliquid huiusmodi, quod omnes Christiani laici et clerici credere tenentur explicite, pure laici illiterati quantum est ex parte notitie seu peritie essent iudices eorum idonei.

Discipulus: Tu ponis exempla que nunquam acciderunt.

Magister: Respondetur quod propter duo talia ponuntur exempla. Primo, quia talia, licet nunquam acciderint, possent accidere. Secundo, quia per exempla tam aperta manuducitur intellectus ad discernendum quid in aliis est tenendum.

Discipulus: Puto me intelligere responsionem datam ad rationem illam. Ideo dic quomodo respondetur ad rationem quartam.

---

467 predicarent] *omitted* Bb | eis] *omitted* Ly | deberent] debent Bb Fi **468** Et…469 tenentur] *omitted* Ly **470** et discreti] *omitted* Ly | debent] *omitted* An **471** ad iudicandum] iudicandi Ly **472** causis] fidei *added* We Vc **474** vel] et Ly **476** enim] *omitted* Ly **480** quantum…481 idonei] *omitted* An **483** mundi] *omitted* Fi **485** Christiani] ecclesiastici *added* Ly | et clerici] *omitted* Ly **486** laici] *omitted* Ly seu peritie] *omitted* Ly **490** acciderint] acciderit Bb acciderunt tamen Ly | possent] possunt Ly **491** aperta] apparenta Fi aperte Ly **493** illam] *omitted* An

Magister: Respondetur quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende quando iustitia et veritas in maiori iudicio poterit inveniri, et iudicium maius non deficit. Quando autem non inveniretur maius iudicium, tunc nonnunquam maiores cause essent ad inferius iudicium referende. Et ideo, si papa et omnes clerici ad quos posset haberi recursus contra fidem errarent aperte, tenentes vel docentes aliquid contra catholicam veritatem quam omnes, etiam laici, tenentur credere explicite, huiusmodi causa non ad papam hereticum sed ad laicos catholicos esset omnino deferenda.

Cum vero accipitur quod causa heresis est inter causas maximas computanda, respondetur quod causa heresis duplex est, sicut causa fidei duplex est. Quandoque enim vocatur causa heresis quando questio agitatur de aliquo quod manifestum esse heresim, quia est heresis explicite condempnata, et hec causa heresis, vel causa fidei, inter causas maximas minime computatur, quia hec causa ad episcopos spectat et inquisitores heretice pravitatis. Et ideo hec causa in casu speciali potest competere laicis etiam super papam hereticum quem clerici nollent vel non possent cohercere. Alia est causa heresis sive fidei quando de aliquo questio agitatur quod non est certum esse heresim, quia nec est heresis explicite condempnata, nec eius contrarium est veritas catholica explicite approbata. Et talis causa heresis vel fidei inter causas maximas computatur, nec diffinitio seu determinatio talis cause unquam spectat ad laicos illiteratos, sed solummodo spectat ad universalem ecclesiam et concilium generale, vel ad Romanum pontificem. Et ita talis causa nunquam deferenda est ad iudicium seculare, et ideo quantum ad talem causam iudicium ecclesiasticum maius est iudicio seculari, sicut scribit Gregorius Nazianzenus. Si tamen iudicium ecclesiasticum propter infidelitatem clericorum defecerit, talis causa tunc minime est tractanda.

Ad quintam rationem respondetur quod licet potestas iudiciaria secularis et potestas iudiciaria sacerdotalis sint potestates distincte, non tamen taliter sunt distincte quod nunquam habeat una iudicare de alia, et quod nulla causa que

---

495 maiores] rariores Bb | iudicium] *omitted* Fi **498** nonnunquam] *omitted* Ly referende] deferende Ly **500** vel] et Vc | catholicam] aliquam Ly | omnes…501 laici] eodem modo omnes clerici Ly **502** laicos] alios Vc **504** duplex est[1]] *omitted* Ly sicut] et *added* Vc **506** quia…heresis] *omitted* Vc | est] *omitted* An | hec] est *added* Bb **507** causas] multas Fi **509** etiam] *omitted* Ly **510** nollent] nolunt Fi Ly | possent] pnt Fi possunt Ly **511** agitatur] efficitur Ly | nec] non Ly **515** ad[2]] *omitted* Ly **519** defecerit] deficeret Ly **521** iudiciaria] iudicia Bb | secularis…522 iudiciaria] We Vc: omitted Bb An Fi Ly **522** sacerdotalis] et secularis *added* Ly | sunt] *omitted* Bb

spectat ad unam potestatem in nullo casu spectet ad aliam potestatem, quia hoc est expresse contra canonicas sanctiones quibus asseritur manifeste quod potestas ecclesiastica nonnunquam habet iudicare de causis spectantibus ad iudicem secularem. Ergo per distinctionem istarum potestatum non potest probari quod in nullo casu spectet ad iudicem secularem de papa heretico iudicare.

Ad sextam rationem respondetur quod, sicut ad imperatores qui erant pagani spectabat non in quantum erant pagani sed in quantum erant homines Deum colere et idola relinquere, ita ad imperatores et reges qui erant pagani non in quantum erant pagani sed in quantum erant imperatores et reges spectabat Catholicos defensare. Propter quod ad imperatores et reges christianos, qui succedunt imperatoribus et regibus paganis non in paganismo sed in imperiali et regia potestate, spectat etiam papam hereticum, quem clerici nolunt vel non possunt corrigere, cohercere.

Ad rationem septimam respondetur quod in eadem causa contingit uti diversis legibus et in causa consimili unus iudex tenetur uti aliquibus legibus quibus alius uti non tenetur. In eadem ergo causa seculari aliis legibus utitur iudex in Italia et aliis legibus utitur iudex in Francia. Et ideo licet papa vel iudices ecclesiastici non teneantur uti legibus imperialibus seu secularibus in causa heresis, tamen iudices seculares in huiusmodi causa, quando spectat ad eos, uti possunt et legibus divinis et ecclesiasticis et etiam secularibus que non sunt contrarie legi divine vel legibus ecclesiasticis ad quas omnes Catholici astringuntur.

Ad octavam rationem respondetur per ea que dicta sunt in responsione ad rationem quintam, quia una causa fidei in aliquo casu spectat ad iudicem secularem et alia causa fidei que est de aliquo quod nec est explicite condempnatum nec explicite approbatum nunquam pertinet ad diffinitionem iudicis secularis.

---

524 spectet] spectat Ly **526** causis] spectet ad iudicem de causibus *added* Bb **527** Ergo…528 secularem] *omitted* An **528** spectet] We Vc: spectat Bb Fi Ly | heretico] hereticus Bb **533** erant[1]] *omitted* Vc | spectabat] pertinebat Ly **535** in[2]] *omitted* Bb **536** regia] regali Ly **537** corrigere] et *added* We vel *added* Ly **539** et…540 legibus] *omitted* An **540** ergo] enim We Vc **541** iudex[1]…utitur] *omitted* An | utitur] *omitted* Ly **543** seculares] *omitted* An Fi **544** et[1]] *omitted* Vc **545** sunt] sint We Vc | legibus] *omitted* Ly **547** respondetur] respondentur Ly | per] We Vc: eadem Ly quod Bb An Fi | ea] *omitted* Ly | que] *omitted* Bb **548** in…549 fidei] *omitted* Ly